

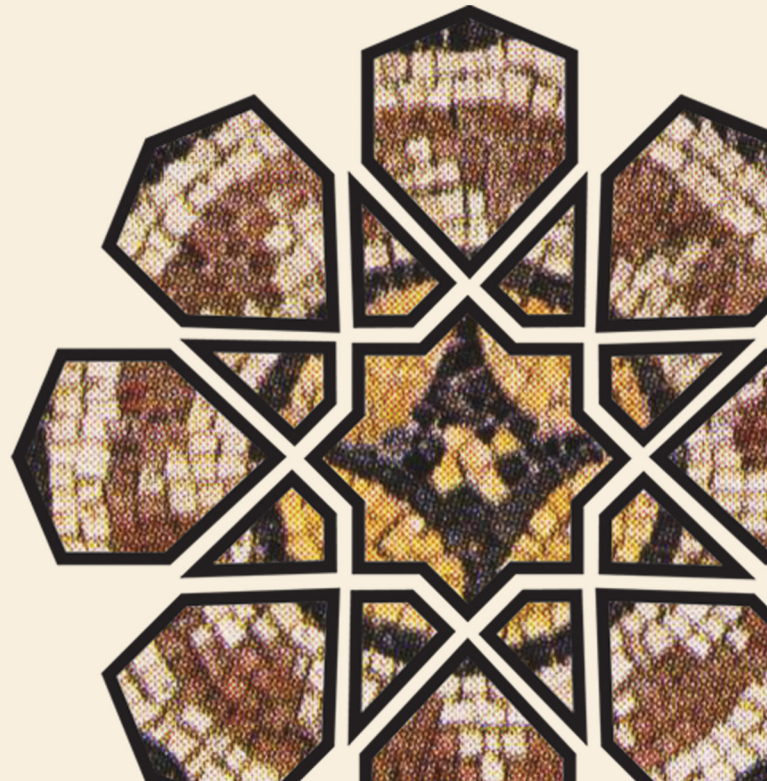

ULUDAG UNIVERSITY MOSAIC RESEARCH
CENTER

JOURNAL OF MOSAIC RESEARCH

VOLUME 4, 2011

EDITED

BY

CATHERINE BALMELLE, JEAN-PIERRE DARMON, MICHEL FUCHS,
WERNER JOBST, I. HAKAN MERT, DEMETRIOS MICHAELIDES,
ASHER OVADIAH, MEHMET ÖNAL, DAVID PARRISH, GÜRCAN POLAT,
MARIE - PAT RAYNAUD, DERYA SAHIN, MUSTAFA SAHIN, PATRICIA WITTS

Prof. Dr. KAMİL DİLEK

MUSTAFA ŞAHİN

DERYA ŞAHİN

A. ALİ ALTIN

MUSTAFA ŞAHİN

A. ALİ ALTIN

DERYA ŞAHİN

SELİN NUGENT

MICHEL FUCHS

ASHER OVADIAH

MEHMET ÖNAL

GÜRCAN POLAT

YASEMIN POLAT

MARIE - PATRICIA RAYNAUD

DERYA ŞAHİN

EMİNE TOK

ULUDAG UNIVERSITY

University Rector

AIEMA TURKEY

Director

Associated Director

Associated Director

JMR NEWSLETTER

Editor

Assistant Editor & Redaction

Redaction

English Redaction

JUDGE BOARD OF THIS VOLUME

michel.fuchs@unil.ch

asher.ovadiah@gmail.com

monalbz@yahoo.com

gurcan.polat@ege.edu.tr

yaseminpolat2002@yahoo.com

marie-pat.raynaud@ens.fr

dsahin@uludag.edu.tr

emine.tok@ege.edu.tr

AIEMA – Turkey is a research center that aims to study, introduce and constitute a data bank of the mosaics from the ancient times to the Byzantine period. The best presentation of the mosaics of Turkey is the ultimate goal of this center functioning depending on AIEMA. A data bank of Turkey mosaics and a corpus including Turkey mosaics are some of the practices of the center. Additionally, this center also equips a periodical including the art of ancient mosaics and original studies namely JMR.

JMR indexed by EBSCO since 2009

JMR published each year in June.

It is not allowed to copy any section of JMR without the permit of Mosaic Research Center. Each author whose article is published in JMR shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the Journal of Mosaic Research.

Journal of Mosaic Research

ISSN 1309-047X

© 2011 by Ege Yayınları

Publisher Certificate No: 14641

Printed by

Paragraf Basım Sanayi A.Ş.

Yüzyıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cadde No: 202/A Bağcılar, İstanbul/Türkiye

Tel: +90 (212) 629 06 07 Fax: +90 (212) 629 03 85

Certificate No: 18469

Production and Distribution

Zero Prodüksiyon Kitap-Yayın-Dağıtım San. Ltd. Şti.

Abdullah Sokak, No: 17, Taksim, 34433 İstanbul/Türkiye

Tel: +90 (212) 244 7521 Fax: +90 (212) 244 3209

E.mail: info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

The JMR (Journal of Mosaic Research) is an international journal on mosaics, annually published by the Uludag University Mosaic Research Centre. The aim of this journal is to serve as a forum for scientific studies with critical analysis, interpretation and synthesis of mosaics and related subjects. The main matter of the journal covers mosaics of Turkey and other mosaics related to Turkey mosaics. Besides, the journal also accommodates creative and original mosaic researches in general. Furthermore, together with articles about mosaics, the journal also includes book presentations and news about mosaics.

The abbreviations in this journal are based on German Archaeological Institute publication criteria and La Mosaïque Gréco-Romaine IX.

For detailed information please visit website:

<http://www20.uludag.edu.tr/~arkeoloji/JMR.htm>

Address:

Uludag University

Faculty of Art and Sciences

Department of Archaeology

16059 – Gorukle/BURSA -TURKEY

tel: + 90 224 2941891

fax: + 90 224 2941892

mail: mosaicsjournal@gmail.com

CONTENTS

JOURNAL OF MOSAIC RESEARCH

- 5 Benoît DUBOSSON
Une mosaïque de galets romaine à Erétrie (Grèce, Eubée)
- 17 Akin ERSOY – Sarp ALATEPELİ
Smyrna Agorası Mozaikli Yapı Mozaikleri
- 27 Sami PATACI
Paphlagonia Hadrianoupolis'i Hamam A ve A Kilisesi Mozaikleri
- 51 Emine TOK
A New Mosaic Unearthed by an Illicit Excavation in Alasehir (Philadelphia)
- 67 Marie-Patricia RAYNAUD
Corpus of the Mosaics of Turkey, Lycia part. 1, Xanthos, vol. 1, The East Basilica Geographical Index

Une mosaïque de galets romaine à Erétrie (Grèce, Eubée)

Benoît DUBOSSON*

“Since 2009 the Swiss School of Archaeology in Greece has started a new campaign of excavations in the centre of the Roman city of Eretria, on the west coast of Euboea (Greece). A monumental public building dated from the 2nd century AD, probably Roman baths, was discovered there in 2010. One of its rooms was decorated with a well-preserved mosaic, made of black and white pebbles set in simple geometric patterns. This pavement is technically close to the other mosaics found in Eretria and lies clearly within the framework of the tradition of the Hellenistic mosaics. It attests the persistence of the pebbles’ art during the Roman period.”

Keywords : Roman Empire, Greece, mosaic, pebbles, chips of marble, gymnasium

L’Ecole suisse d’archéologie en Grèce a poursuivi en 2010 des fouilles au pied de l’acropole d’Erétrie, sur le terrain Sandoz (E/600 SW)¹. Cette seconde campagne archéologique a permis le dégagement partiel d’un important bâtiment public d’époque impériale (fig. 1). Construit au cœur de la cité romaine, le long de l’axe principal menant du port à l’acropole, le bâtiment présente une structure architecturale massive - de pierres et briques de terre cuite - dont les fondations permettent de supporter une élévation importante. L’édifice comprend plusieurs pièces, distribuées autour d’une cour à péristyle. Sur le flanc ouest de la cour s’ouvre une grande salle rectangulaire parallèle à la galerie (9,70 x 4,40 m), à laquelle on accède par un large seuil en calcaire (fig. 2).

Le sol de cette pièce est entièrement orné d’une mosaïque couvrant une superficie d’env. 42 m² (fig. 3). La mosaïque est constituée de galets entiers, sombres et clairs (3-5 cm de long), ainsi que d’éclats de marbre blanc (5-7 cm), maintenus dans une couche de mortier hydrofuge (fig. 4). Elle est organisée en deux panneaux symétriques disposés côte à côte et présente un décor géométrique : un rectangle de galets sombres (env. 3.70 m x 3.15 m) enchâsse un losange flanqué de quatre triangles de galets clairs. Au centre, un losange clair inscrit dans un rectangle sombre est reproduit en miniature (fig. 5). En lisière de motifs, les galets sont disposés dans le sens de la longueur afin de souligner le tracé et délimiter le décor de la façon aussi nette que ces matériaux le permettent. Une bande de raccord séparée en deux bandeaux parallèles et faite essentiellement d’éclats de marbre blanc encadre chacun des panneaux². Au nord, la mosaïque est interrompue par une canalisation ouverte traversant la pièce d’ouest en est. Le pavement accuse un pendage du sud vers le nord (env. 15 cm de différence) facilitant les écoulements en direction de cette canalisation. La salle est pourvue, sur les côtés nord et est, d’une banquette en marbre blanc soutenue par des pieds sculptés en forme de pattes de lion et de griffon (fig. 6)³.

La mise au jour d’une telle mosaïque à Erétrie n’est *a priori* pas exceptionnelle. Depuis la découverte en 1852 d’un pavement à décor dionysiaque au pied de l’acropole (fig. 7), les fouilles ont livré de nombreuses mosaïques de galets⁴. Elles ornaient les pièces des habitations privées et des édifices publics de la cité au cours des périodes classique et hellénistique, à l’instar des pavements de la “Maisons aux mosaïques” (fig. 8) (Ducrey – Metzger – Reber 1993). Loin d’être propre à Erétrie, ce phénomène connaît un succès retentissant dans l’ensemble du monde grec entre la fin du Ve et le IIIe siècle av. J.-C., avant que la tesselle ne remplace le galet dans l’art mosaïstique (Hellenkemper

* Ecole suisse d’archéologie en Grèce, Institut d’archéologie et des sciences de l’Antiquité, Anthropole, Université de Lausanne, CH-1015 Lausanne. E-mail : Benoit.Dubosson@unil.ch

1 Placées sous la direction du prof. K. Reber et supervisées par T. Theurillat et B. Dubosson, ces fouilles s’inscrivent dans le cadre d’un chantier-école inauguré en 2009. Elles participent à la formation archéologique des étudiants de chacune des universités suisses. Les résultats de la campagne 2010 ont été présentés dans Reber *et al.* 2011. Pour les découvertes de la première campagne de fouilles sur le terrain Sandoz, voir Reber *et al.* 2010. Nous profitons de remercier K. Reber, T. Theurillat, G. Ackermann, M. Duret, et R. Tettamanti pour leurs relecture et commentaires.

2 Dans la partie sud de la mosaïque, quelques galets complètent par endroit la bande de raccord du pavement.

3 Seul un fragment de plaque en marbre servant d’assise a été découvert dans les déblais d’abandon de l’édifice. Huit pieds ont par contre été retrouvés *in situ*. Reber *et al.* 2011.

4 Le corpus des mosaïques de galets découvertes à Erétrie avant 1980 est présenté dans Salzman 1982.

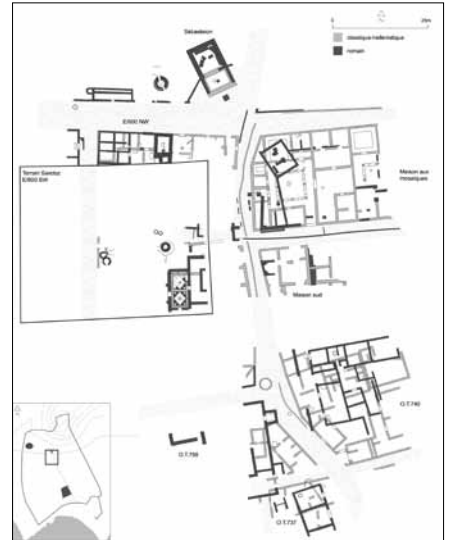

Figure 1
Plan des vestiges classiques, hellénistiques et romains de la zone E/600 à Erétrie.
B. Dubosson/T. Theurillat.

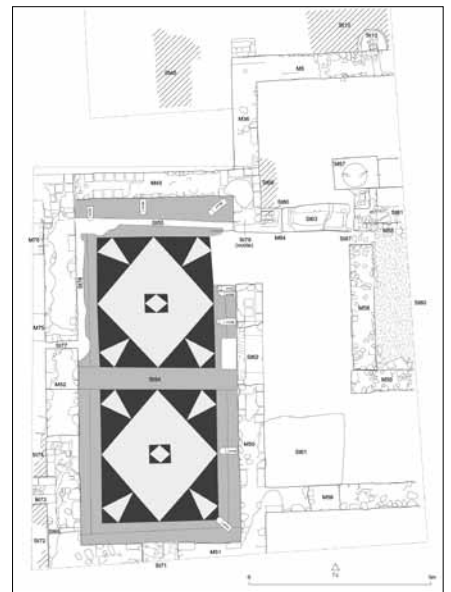

Figure 2
Plan pierre-à-pierre du grand édifice public et relevé de la mosaïque en E/600 SW. B. Dubosson/T. Theurillat.

Salies 1986 ; Bruneau 1987 ; Dunbabin 1999). Comme le précise d'ailleurs K. Dunbabin, "after the early third century pebble mosaics represent the survival of a technique which had already passed its prime" (Dunbabin 1999 : 17).

La découverte de 2010 a donc de quoi étonner : la mosaïque est assurément romaine. Elle ornait l'une des salles d'un édifice construit vers 150 apr. J.-C.⁵, soit plusieurs siècles après le fléchissement de l'usage de galets dans l'art mosaïstique. Elle témoigne ainsi de la pérennité d'une technique archaïque,

⁵ La construction et l'occupation du bâtiment sont datées d'après les analyses céramologique et numismatique. Cf. Reber *et al.* 2011. Nous remercions G. Ackermann et M. Spoerri Butcher pour ces déterminations.

Figure 3
Vue générale de la mosaïque, en direction du nord. R. Tettamanti/M. Duret.

Figure 4
Stratigraphie des couches de support de la
mosaïque. R. Tettamanti/M. Duret.

considérée par nombre de chercheurs comme abandonnée à la fin de l'époque hellénistique et exclue des discussions portant sur les mosaïques romaines.

Historique des recherches⁶

C'est en 1979 que paraît la première étude synthétique des mosaïques romaines découvertes sur le territoire grec. Dans son article intitulé *Roman mosaics in Greece*⁷, S. E. Waywell présente les caractéristiques - essentiellement décoratives - d'une "sélection représentative" de mosaïques impériales, après en avoir dressé un catalogue descriptif. Elle amorce son article par ces propos : "The mosaics of Greece which belong to the period of Roman influence, that is from approximately the first to the fourth centuries, have in the past received rather less attention than both pebble and earlier tessellated floors (...)" (Waywell 1979 : 294). Elle distingue ainsi, dès les premières lignes de son article, les mosaïques

6 Seule la technique mosaïstique de galets est abordée dans cette contribution, ce matériau constituant l'essentiel de la mosaïque d'Erétrie (utilisé pour les deux panneaux centraux). L'utilisation marginale d'éclats de marbre dans la bande de raccord n'en demeure pas moins significative : cette technique est déjà attestée à l'époque hellénistique, notamment à Délos (Bruneau 1972), et plusieurs pavements d'époque romaine mis au jour en Grèce sont entièrement composés d'éclats de marbre. Pendant l'Antiquité tardive, les mosaïstes feront également un très large usage des éclats de marbre pour orner les sols de certains bâtiments paléochrétiens (Pelekanidis - Atzaka 1974).

7 Cet article est le résultat d'un travail de doctorat défendu quelques années auparavant par S. E. Waywell. Ramsden 1972.

Figure 5
Vue du panneau sud de la mosaïque.
R. Tettamanti/M. Duret.

romaines de tous les pavements de galets, qu'elle attribue aux époques antérieures. Et de fait, aucune mosaïque de galets n'est intégrée à son étude.

La question de la pérennité de la technique de galets avait pourtant été soulevée par plusieurs chercheurs français. Ph. Bruneau, dans son article intitulé *Prolongement de la technique des mosaïques de galets en Grèce*, était le premier en 1969 à suggérer une continuité plus importante qu'envisagée alors (Bruneau 1969). Quelques années plus tard, il rappelait cet héritage artistique dans la publication des mosaïques hellénistiques de Délos : "(...) il est hors de doute que l'*opus tessellatum*, malgré son développement considérable aux IIe et Ier siècles, n'a pas complètement éliminé l'usage des galets (...)" (Bruneau 1972 : 19). Et s'il n'intègre aucune mosaïque de galets dans son étude portant sur les *Tendances de la mosaïque en Grèce à l'époque impériale*, publiée en 1981, il n'oublie pas d'en mentionner l'existence : "(...) il convient d'ajouter enfin le maintien en pleine époque impériale de techniques nettement plus anciennes que la tesselle : (...) le galet, qu'on rencontre peut-être à Mantinée et sûrement, au Ier siècle de notre ère, à Thasos (...)" (Bruneau 1981 : 328). En 1974, B. Holtzmann et O. Picard avaient en effet mis au jour dans une salle du portique sud-ouest de l'agora de Thasos un pavement de galets blancs et bleus, "premier exemple bien attesté de la persistance de cette technique à une date aussi basse que la première moitié du Ier siècle apr. J.-C." (Holtzmann – Picard 1974 : 792)⁸.

⁸ A noter que D. Salzmann s'oppose à cette datation tardive et attribue la mosaïque à l'époque hellénistique. Salzmann 1982 : 64 et 119. Voir également Marc 2001.

Figure 6
Supports de banquettes sculptés en forme de
patte de griffon ou de lion aménagés le long
des murs nord et est. R. Tettamanti/M. Duret.

L'impact de ces recherches françaises fut cependant limité : en 1982, la distinction entre les mosaïques romaines et les mosaïques de galets est confirmée par la publication du travail de doctorat de D. Salzmann, *Untersuchungen zu den antiken Kieselmosaiken von den Anfängen bis zum Beginn der Tesseratechnik*. L'auteur y présente, à l'aide d'un très riche catalogue de mosaïques de galets, le développement de cette technique mosaïstique, de ses origines à son abandon. Cet art aurait disparu, après une période transitoire, au cours du IIe siècle av. J.-C., au profit de l'*opus tessellatum* : "Für eine Verwendung von Kieselmosaiken in Privathäusern und öffentlichen Gebäuden gibt es für die Zeit nach dem 2. Jh. v. Chr. im gesamten Mittelmeerraum keine Belege" (Salzmann 1982 : 40)⁹.

A la suite de cet ouvrage de référence, les pavements de galets demeureront totalement absents des études de mosaïques impériales en Grèce, qu'il s'agisse de l'article publié en 1986 par G. Hellenkemper Salies, *Römische Mosaiken in Griechenland*, ou de la publication du travail de doctorat qu'A. Kankeleit consacre en 1994 aux *Kaiserzeitliche Mosaiken in Griechenland*. De même, la riche synthèse sur les mosaïques gréco-romaines de K. Dunbabin, publiée en 1999, ne présente aucune mosaïque de galets d'époque romaine.

La délicate définition du corpus

L'omission de l'existence de pavements de galets dans les recherches récentes s'explique aisément tant l'étude des mosaïques romaines en Grèce est complexe. En premier lieu, seul un nombre restreint de mosaïques romaines disposent d'une

⁹ L'auteur traite ensuite rapidement des quelques mosaïques de galets considérées alors comme romaines pour les écarter de son étude en raison d'une datation erronée ou d'une différence technique.

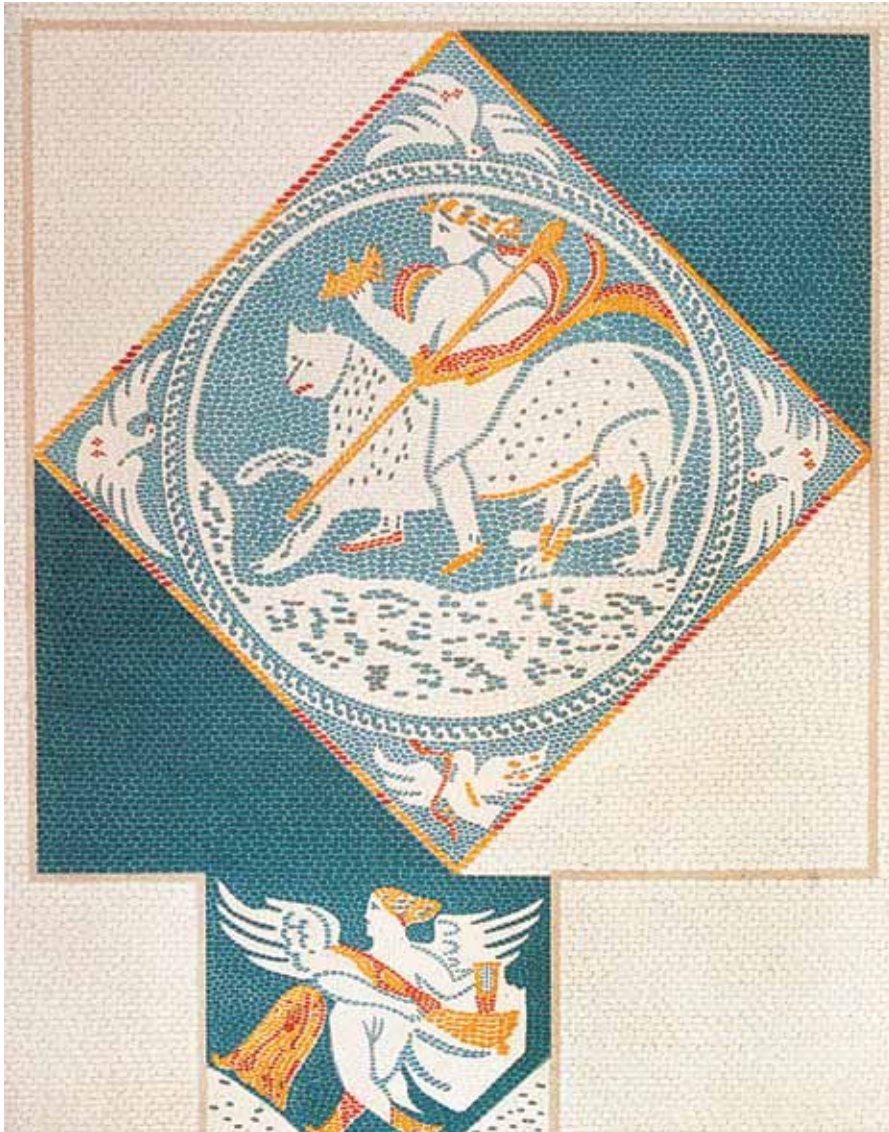

Figure 7
Mosaïque à galets représentant Dionysos
chevauchant une panthère. Découverte au
pied de l'acropole (?) et relevée en 1852 par
A. Rangabé.

datation assurée : pour l'ensemble de la Grèce, A. Kankaleit ne répertorie que 28 mosaïques dont l'attribution à l'époque impériale est confirmée par l'étude stratigraphique (Kankaleit 1994 : 87-99). Les mosaïques sont donc généralement datées d'après des critères stylistiques, comme l'étude de la composition, des matériaux utilisés ou des motifs représentés¹⁰. Il n'est pas étonnant dès lors que, faute d'indices pertinents, les mosaïques de galets aient été systématiquement rapprochées des nombreux pavements connus et attribuées, sans doute quelquefois à tort, aux époques classique et hellénistique. A ces difficultés d'ordre chronologique s'ajoute le peu d'intérêt suscité par l'époque romaine en Grèce au sein de la communauté scientifique jusqu'aux dernières décennies du XXe s.¹¹, ainsi que le caractère disparate et le manque de systématisme des publications de fouilles (Kankaleit 1994 : 100 ; Dunbabin 1999 : 209). Il va sans dire que la définition d'un corpus dans ces conditions est un exercice difficile.

¹⁰ Cette approche comporte de nombreux travers : elle suppose d'une part l'homogénéité de l'art mosaïstique et de son évolution sur l'ensemble du territoire grec et exclut d'autre part une quelconque influence de tout facteur externe (taille et fonction de la pièce, finances disponibles, goût du commanditaire, etc.). Bruneau 1981 : 324 ; Kankaleit 1994 : 101.

¹¹ Nombre de découvertes (anciennes ou récentes) n'ont ainsi jamais bénéficié de la documentation nécessaire. Voir le développement de K. Dunbabin à ce sujet. Dunbabin 1999 : 209.

Figure 8
Mosaïques à galets de l'une des salles à
banquets de la Maison aux mosaïques,
représentant le combat des Arimaspes et des
griffons. A. Voegelin.

Les mosaïques de galets à l'époque romaine

Au cours des cinquante dernières années, plusieurs découvertes ont été attribuées à l'époque romaine. La mosaïque thasienne susmentionnée, tout d'abord, est datée des premières décennies de notre ère. Elle est constituée de galets blancs et bleus, organisés en un panneau central de forme carrée (5 x 5 m), et orné de motifs dionysiaques figurés : un canthare entouré d'Eros et de thyrses enrubannés (fig. 9). Une mosaïque de galets sombres et clairs a été mise au jour à Chalcis, à proximité d'Erétrie (Sapouna-Sakellarakis 1987). Elle est composée d'un panneau central quadrangulaire à motifs géométriques consistant en cinq rectangles et losanges enchâssés les uns dans les autres. Elle figurait dans le vestibule d'un édifice thermal du Ier ou IIe siècle apr. J.-C. (fig. 10). Une mosaïque de galets polychrome, très partiellement conservée, a également été dégagée dans la rue Philopoimenos à Patras (Papapostolou 1976 : 89-91 et fig. 1). Elle ornait une pièce d'un bâtiment romain, daté du IIe siècle de notre ère. Des galets blancs et rouges formaient un damier de losanges encadré d'une bordure de galets noirs (fig. 11). D'autres mosaïques de galets d'époque romaine ont été découvertes à Athènes¹²

¹² A l'angle des rue Webster et Fratti, une mosaïque de galets bleus et blancs "d'époque romaine" a été mise au jour lors de fouilles de sauvetage conduites en 1976. Touchais 1985 : 766-767.

et à Amphissa¹³, sans que leur contexte archéologique ou leurs caractéristiques propres ne puissent être clairement établis sur la base des publications. Cette liste est brève et ne peut être exhaustive : le dépouillement des chroniques de fouilles et un nouvel examen de certains pavements de galets, trop rapidement attribués à l'époque hellénistique, permettraient sans aucun doute de l'allonger¹⁴.

Il serait bien hasardeux d'estimer en l'état des recherches le nombre de mosaïques romaines faites de galets, mais tout porte à croire qu'elles étaient une exception au vu du nombre considérable de mosaïques de tesselles mises au jour en Grèce. Pour quelle(s) raison(s) le commanditaire faisait-il le choix singulier d'aménager une mosaïque de galets pour orner la pièce d'un édifice ?

Il est évident que ce type de mosaïque est moins coûteux qu'un pavement en *opus tessellatum*. Les matériaux de base sont bon marché : les galets sombres et clairs sont disponibles sur les berges des rivières ou les bords de mer (Dunbabin 1999 : 279) ; quant au marbre, il se trouve en abondance, sous forme d'éclats, sur les différents chantiers de construction de chaque cité (Bruneau 1972 : 19-22 ; Dunbabin 1999 : 279 ; Guimier-Sorbets 2001 : 46)¹⁵. L'utilisation de galets et d'éclats de marbre permet ainsi de revêtir le sol de certaines pièces à moindre coût. La découverte d'un important nombre de mosaïques de tesselles dans des pièces secondaires ou des bâtiments peu luxueux va cependant à l'encontre de cette interprétation, qui de plus fait fi de l'héritage artistique indigène.

Reconnaître derrière ce choix une affirmation d'indépendance artistique, et politique, en un temps de domination romaine semble de même peu envisageable : on ne comprendrait pas une telle manifestation à Erétrie au milieu du IIe siècle apr. J.-C. alors que la cité bénéficie des bienfaits de la *pax romana* ainsi que de largesses impériales dès l'époque augustéenne (Dion Cassius, LIV 7, 2). La mosaïque de Chalcis orne en outre un édifice thermal, bâtiment d'inspiration fondamentalement romaine.

Cette hypothèse a néanmoins le mérite de prendre en considération l'histoire et le développement artistique de la Grèce. La technique de galets connaît, nous l'avons dit, un succès retentissant aux époques classique et hellénistique, avant de tomber en désuétude. Sous l'Empire, le procédé est donc déjà ancien, archaïsant, et chargé d'une forte identité indigène. Il permet ainsi de rattacher tout aménagement nouveau à l'époque des splendeurs de la Grèce et de l'inscrire dans une tradition et un héritage artistiques séculaires. Le vocabulaire des pavements de galets s'apparente d'ailleurs davantage à celui des mosaïques hellénistiques que romaines. On reconnaît en effet sur les mosaïques de Thasos et de Chalcis le tapis central avec bande d'encadrement si caractéristique des pavements hellénistiques (Bruneau 1981 : 28-29 ; Waywell 1979 : 83)¹⁶. Quant à la mosaïque d'Erétrie, elle présente certes une ornementation différente, mais sa composition faite d'un tapis central dédoublé semble témoigner d'un

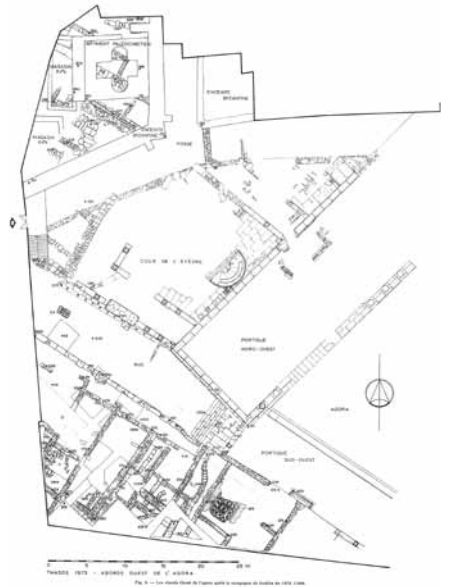

Figure 9
Mosaïque de l'agora sud-ouest de Thasos. Holtzmann – Picard 1974 : 790.

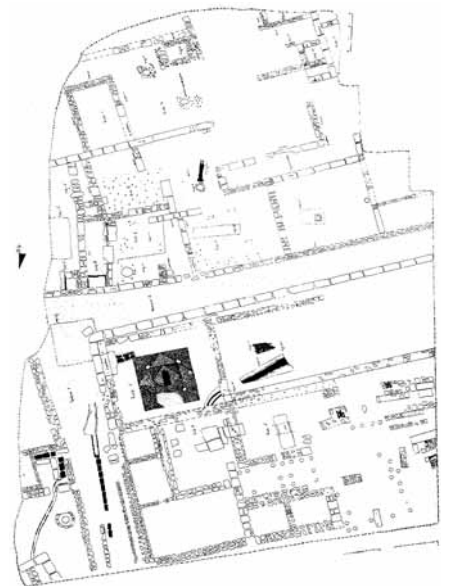

Figure 10
Mosaïque des thermes de Chalcis. Sapouna-Sakellarakis 1987 : 209.

13 Sur le terrain du *2e Dimotiko Scholeio*, des fouilles conduites en 1982 ont permis le dégagement d'une habitation datée entre le Ier siècle av. et le Ier siècle apr. J.-C. et dont l'une des salles était ornée d'une mosaïque de galets blancs. Baziotopoulou-Valavani 1982 : 207 et pl. 125a ; Pariente 1990 : 761.

14 Nous remercions chaleureusement A.-M. Guimier-Sorbets pour avoir porté à notre connaissance quelques rares pavements supplémentaires. Il ne nous a toutefois pas été possible de les intégrer à cet article. A noter enfin que l'usage du galet dans l'art mosaïstique est encore attesté à la période paléochrétienne en Grèce, par exemple dans les basiliques de Rhodes et de Thasos. Pelekanidis et Atzaka 1974 : 89-91 et 105-106.

15 Deux lettres gravées sur l'un des éclats de marbre de la mosaïque d'Erétrie témoignent par ailleurs du emploi d'anciens éléments fragmentés.

16 Pour des exemples caractéristiques de la composition à tapis central d'époque hellénistique, voir Bruneau 1972 : en part. 38-39.

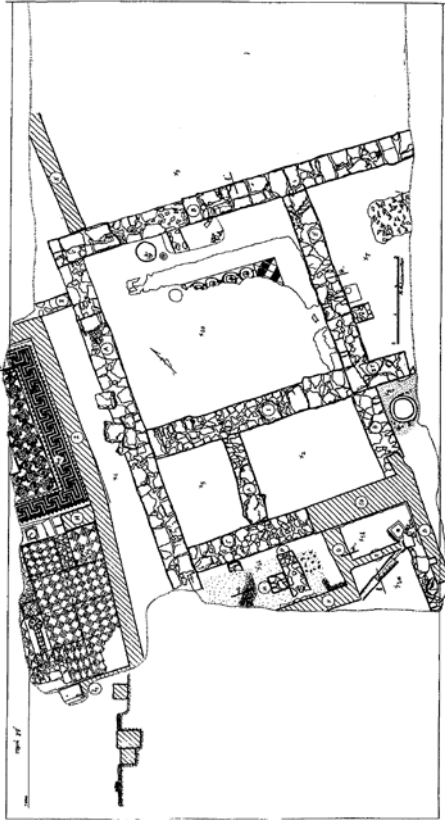

Figure 11
Mosaïque de la rue Philopomenos de Patras. Papapostolou 1976 : 90.

Figure 12
Plan de la cité antique d'Erétrie et localisation du site E/600 SW et de l'ancien gymnase. B. Dubosson/T. Theurillat.

fort héritage hellénistique. Lorsque le commanditaire fait le choix délibéré d'un pavement de galets pour orner telle pièce d'un édifice, il ne peut donc vraisemblablement en ignorer le caractère archaïsant.

“ Retour à Erétrie ”

La fonction de l'édifice dégagé sur le terrain Sandoz en 2010 et abritant la mosaïque n'est pour l'heure pas assurée. Les fouilles ont permis de mettre au jour des installations hydrauliques ainsi qu'un nombre important de tuiles à mame-lons (*tegulae mammatae*), dont l'utilisation pour la circulation d'air chaud dans les zones thermales est fréquente (Adam 2005 : 292 ; Ginouvès 1998 : 108). Ces découvertes s'ajoutent à celles faites à la fin du XXe siècle au nord et à l'est de ce bâtiment d'éléments d'hypocauste (Schmid 1999a : 284 ; Themelis 1979 : 43) et de fragments de mosaïques polychromes à tesselles, datés des IIe et IIIe siècles de notre ère, dont l'un à décor marin (Schmid 1998 : 100 et note 20 ; Schmid 1999a : 283)¹⁷. Enfin, le plan et l'architecture de l'édifice rappellent ceux des gymnases et établissements balnéaires qui, à l'époque romaine, ont tendance à se confondre dans un même espace architectural¹⁸. Il est ainsi vraisemblable que les vestiges romains dégagés sur le terrain Sandoz appartiennent à un édifice gymnique ou thermal.

Cette petite cité eubéenne est pourtant déjà dotée d'un gymnase, édifié à la fin de l'époque classique sur les premières pentes de l'acropole (Mango 2003) (fig. 12). Il se compose pour l'essentiel d'une palestine et de plusieurs pièces d'eau, dont les sols sont revêtus de mosaïques (Mango 2003 : 99-102) : d'éclats de marbre blanc dans les salles d'ablution, de galets polychromes à motifs figurés (rosette, roue, palme, strigile) dans la pièce abritant les vasques pour le nettoyage des pieds ; et de galets blancs dans la salle attribuée au gymnasiarque (fig. 13). Certaines pièces sont dotées de banquettes en marbre blanc (Mango 2003 : 119-120)¹⁹ aux dimensions et caractéristiques analogues au fragment découvert dans les remblais de l'édifice du terrain Sandoz. Le gymnase est encore en activité au cours de la première moitié du IIe s. de notre ère²⁰, avant d'être détruit par un probable incendie à l'époque hadriano-antonine (Mango 2003 : 135). Pour limiter peut-être les risques de propagation d'incendie aux habitations romaines construites sur les flancs de l'acropole²¹, ce gymnase ne sera jamais restauré. Les découvertes de 2010 suggèrent en revanche qu'il a été déplacé à une centaine de mètres au sud-est, sur le terrain inoccupé d'un ancien

17 Ces fragments, découverts au cours des campagnes 1997 et 1998 en remblai dans un bassin de décan-tation et un four à chaux en E/600 NW, témoignent de la destruction d'au moins trois mosaïques distinctes. La majorité des fragments sont ornés de méandres noirs et blancs, alors qu'un élément a pour décor de l'eau onduyante ou un petit poisson. De semblables décors sont fréquents dans les établissements balnéaires romains en Grèce. Voir notamment Waywell 1979 : en part. 313-314 ; Hellenkemper Salies 1986 : 241-284 ; Kankaleit 1994 : 42 *sqq.*

18 Dans la partie orientale de l'Empire, on assiste dès la fin de l'époque hellénistique au glissement sémantique du terme *γυμνάσιον*, qui désigne désormais tant les gymnases que les édifices thermaux. Architecturalement, ce glissement se traduit par l'adjonction d'installations hydrotherapies et thermiques aux gymnases préexistants. Delorme 1960 : 243 *sqq.* A Argos, par exemple, le gymnase situé au sud de l'agora est modifié dans la seconde moitié du Ier siècle apr. J.-C. pour accueillir, à côté de la palestine grecque, des installations thermales. Aupert 2001 : 442.

19 Voir également Knoepfler 2009.

20 Plusieurs sculptures, “l'éphèbe d'Erétrie”, un protomé masculin, une tête de stèle hermaïque, témoignent de la riche activité du gymnase au Ier et au début du IIe siècle de notre ère. Mango 2003 : 102 *sqq.*

21 La localisation des quartiers d'habitation à l'époque romaine n'est pas assurée, mais des indices suggèrent de les situer sur les flancs de l'acropole. Schmid 1999a : 292 ; Schmid 1999b : 360.

quartier artisanal²² : certains éléments architecturaux du gymnase sont récupérés (banquettes, colonnes) et réutilisés dans le nouvel édifice et une mosaïque de galets, archaïsante, est aménagée dans l'une des salles de l'établissement - peut-être le vestiaire²³ - indice supplémentaire de l'héritage de l'ancien édifice au nouveau γυμνάσιον et de l'inscription de ce dernier dans la riche tradition de la cité.

L'édifice romain fera l'objet de nouvelles campagnes archéologiques en 2011 et 2012. Il s'agira d'en confirmer la fonction gymnique ou thermale et de repérer alentour les espaces propres au fonctionnement d'un tel établissement (palestre, pièces d'eau). Pour l'heure, le transfert de l'ancien gymnase au cœur de la cité romaine, sur le terrain Sandoz, demeure donc hypothétique. Les fouilles ont par contre d'ores et déjà livré une découverte singulière : une mosaïque bichrome aux motifs géométriques, construite au milieu du IIe s. de notre ère en galets et éclats de marbre. S'ajoutant aux rares mosaïques similaires, elle témoigne de la pérennité en Grèce de la technique de galets dans l'art mosaïstique en pleine époque romaine et ce malgré l'apparition et la vogue de l'*opus tessellatum*. Il conviendrait désormais de reprendre de façon systématique la datation des pavements de galets attribués à l'époque hellénistique et d'étudier la persistance de ce procédé aux premiers siècles de notre ère.

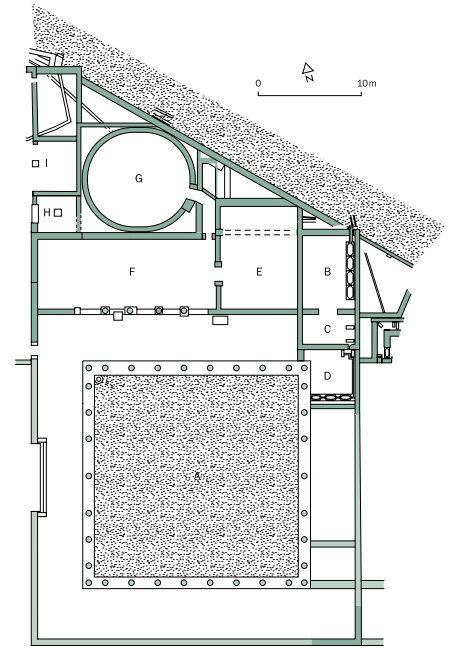

Figure 13
Plan du gymnase Nord d'Erétrie.
En b, c, d et h : salles ornées de sols
en mosaïques d'éclats de marbre
blanc ou de galets. T. Theurillat.

22 Le terrain sur lequel est bâti le nouvel édifice est vraisemblablement inoccupé depuis le début du Ier siècle av. notre ère et la vocation d'habitation que le quartier revêt à l'époque hellénistique est abandonnée dès l'époque augustéenne au profit d'une vocation artisanale. Cf. Reber *et al.* 2011.

23 D'après les éléments mis au jour tant sur le terrain Sandoz qu'alentour, il est tentant d'interpréter la pièce à mosaïque et banquettes comme un vestiaire (*apodyterion*), pièce toute en longueur à laquelle on accédait par la cour à portique et qui desservait les divers locaux selon un schéma bien établi dans ce type d'édifice. Cf. Reber *et al.* 2011.

Bibliographie

- Adam 2005 J.-P. Adam, *La construction romaine. Matériaux et techniques*, Paris.
- Aupert 2001 P. Aupert, "Architecture et urbanisme à Argos au Ier siècle ap. J.-C.", in J.-Y. Marc, J.-Ch. Moretti (éds), *Constructions publiques et programmes édilitaires en Grèce entre le IIe siècle av. J.-C. et le Ier siècle ap. J.-C.*, Athènes : Ecole française d'Athènes, 439-454.
- Baziotopoulou-Valavani 1982 E. Baziotopoulou-Valavani, "Anaskafikes ergasies", *Archaiologikon Deltion* 37B, 205-208.
- Bruneau 1969 P. Bruneau, "Prolongement de la technique des mosaïques de galets en Grèce", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 93.1, 308-332.
- Bruneau 1972 P. Bruneau, *Exploration archéologique de Délos, XXIX, Les mosaïques*, Paris, De Boccard.
- Bruneau 1981 P. Bruneau, "Tendances de la mosaïque en Grèce à l'époque impériale", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II.12.2, 320-346.
- Bruneau 1987 P. Bruneau, *La mosaïque antique*, Paris : Presses de l'Université de Paris-Sorbonne.
- Delorme 1960 J. Delorme, *Gymnasion. Etude sur les monuments consacrés à l'éducation en Grèce (des origines à l'Empire romain)*, Paris, De Boccard.
- Ducrey – Metzger – Reber 1993 P. Ducrey – R.J. Metzger – K. Reber, *Le Quartier de la Maison aux mosaïques*, Eretria, Ausgrabungen und Forschungen VIII, Lausanne, Payot.
- Dunbabin 1999 K. M. D. Dunbabin, *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge : Cambridge University Press.
- Ginouvès 1998 R. Ginouvès, *Dictionnaire méthodique de l'architecture grecque et romaine, tome III, Espaces architecturaux, bâtiments et ensembles*, Athènes : Ecole française d'Athènes/ Rome, Ecole française de Rome.
- Guimier-Sorbets 2001 A.-M. Guimier-Sorbets, "Le décor des sols dans les bâtiments publics en Grèce du IIe siècle av. J.-C. au Ier ap. J.-C.", in J.-Y. Marc, J.-Ch. Moretti, éd., *Constructions publiques et programmes édilitaires en Grèce entre le IIe siècle av. J.-C. et le Ier siècle ap. J.-C.*, Athènes, Ecole française d'Athènes, 41-59.
- Hellenkemper Salies 1986 G. Hellenkemper Salies, "Römische Mosaiken im Griechenland", *Bonner Jahrbücher* 186, 241-284.
- Holtzmann – Picard 1974 B. Holtzmann – O. Picard, "Thasos : les abords ouest de l'agora. La zone antique", *Bulletin de Correspondance Hellénique* 98, 789-793.
- Kankeleit 1994 A. Kankeleit, *Kaiserzeitliche Mosaiken in Griechenland*, PhD dissertation, Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.
- Knoepfler 2009 D. Knoepfler, "Débris d'évergésie au gymnase d'Erétrie", in O. Curty (éd.), *L'huile et l'argent. Gymnasiarchie et évergétisme dans la Grèce hellénistique*, Actes du colloque en l'honneur du Prof. Marcel Piéart, Fribourg, 13-15 octobre 2005, Paris, De Boccard, 203-257.
- Mango 2003 E. Mango, *Das Gymnasion*, Eretria, Ausgrabungen und Forschungen, XIII, Gollion, Infolio.
- Marc 2001 J.-Y. Marc, "L'agora de Thasos du IIe siècle av. J.-C. au Ier siècle ap. J.-C. : état des recherches", in J.-Y. Marc, J.-Ch. Moretti, éd., *Constructions publiques et programmes édilitaires en Grèce entre le IIe siècle av. J.-C. et le Ier siècle ap. J.-C.*, Athènes, Ecole française d'Athènes, 495-516.
- Papapostolou 1976 I. Papapostolou, "Archaiotetes kai mnemeia Achaïas", *Archaiologikon Deltion* 31B, 88-97.
- Pariente 1990 A. Pariente, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1989", *Bulletin de correspondance hellénique* 114.2, 703-850.
- Pelekanidis – Atzaka 1974 S. Pelekanidis – P. Atzaka, *Syntagma ton palaiochristianikon psifidoton dapedon tis Ellados*, Thessaloniki, Kentro Vyzantinon erevnon.
- Ramsden 1972 S. E. Ramsden, *Roman Mosaics in Greece : the Mainland and the Ionian Islands*, unpublished Ph.D. dissertation, University of London.
- Reber et al. 2010 K. Reber – A. Psalti – S. Fachard – Th. Theurillat – B. Dubosson – G. Ackermann – M. Duret, "Aktivitäten der Schweizerischen archäologischen Schule in Griechenland 2009", *Antike Kunst* 53, 139-155.
- Reber et al. 2011 K. Reber – S. Fachard – B. Boukaras – Th. Theurillat – B. Dubosson – G. Ackermann – M. Duret – R. Tettamanti, "Aktivitäten der Schweizerischen archäologischen Schule in Griechenland 2009", *Antike Kunst* 54 (à paraître).
- Salzmann 1982 D. Salzmann, *Untersuchungen zu den antiken Kieselmosaiken von den Anfängen bis zum Beginn der Tesseratechnik*, Archäologische Forschungen 10, Berlin.
- Sapouna-Sakellarakis 1987 E. Sapouna-Sakellarakis, "Thesi Kamares", *Archaiologikon Deltion* 42B, 208-209.

- Schmid 1998 G. S. Schmid, "Vorbericht über die Grabung in E/600 NW", *Antike Kunst* 41, 96-100.
- Schmid 1999a G. S. Schmid, "Decline or Prosperity at Roman Eretria? Industry, Purple Dye Works, Public Buildings, and Gravestones", in *Journal of Roman Archaeology* 12, 273-293.
- Schmid 1999b G. S. Schmid, "A New Millennium at Eretria (Euboia, Greece) : the Roman Period", in R. Docter and E. Moormann (eds.), *Classical Archaeology towards the Third Millennium : Reflections and Perspectives*, Proceedings of the XVth International Congress of Classical Archaeology, Amsterdam, July 12-17, 1998, Amsterdam, Allard Pierson, 358-361.
- Themelis 1979 P. Themelis, "Anaskafi Eretrias", *Praktika*, 40-55.
- Touchais 1985 G. Touchais, "Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1984", *Bulletin de correspondance hellénique* 109.2, 759-862.
- Waywell 1979 S. E. Waywell, "Roman mosaics in Greece", *American Journal of Archaeology* 83, 293-321.

Smyrna Agorası Mozaikli Yapı Mozaikleri

Akın ERSOY – Sarp ALATEPELİ*

It is envisaged that the Mosaic Building, which is adjacent to the west side of the Agora, has been designed and built at the same time with the Bouleuterion. The plan of the building, which is of 15 meters length and 25 meters width as of today, consists of five galleries extending in the north-south direction. It is confirmed that the building was damaged after a fire and therefore a second layer of mosaics must be replaced just onto the first mosaic floor. The first mosaic floor, which is dated as the end of the 2nd or the beginning of the 3th century A.D., is composed of panels made up of circles linked to each other by lines. The second layer of mosaics consists of circular or rectangular panels placed in the north-south direction. Different geometric shapes or floral decorations exist in the center of the panels. It is envisaged that the second layer of mosaics was built in the 4th century A.D. There is limited data about the function of the building with a basilical plan. Nonetheless it is thought that the mosaic building shared some of Bouleuterion political and administrative functions.

Keywords: Mosaic Building, Mosaic, Gallery, Bouleuterion, Agora.

Mozaikli Yapı, Agora Batı Portiko'nun batı, Bouleuterion'un güney bitişiğinde yer almaktadır (Resim 1; Çizim 1-2). Bouleuterion ile aynı proje çerçevesinde tasarlanıp inşa edildikleri öngörülmektedir. Yapı, Kantar ve Naumann ikilisi tarafından Agora'daki ilk kazılar sırasında kısmen tespit edilmiş ve Mozaikli Salon olarak adlandırılmıştır (Naumann – Kantar 1950: 89-90 Abb. 6).

Mozaikli Yapının Genel Durumu

Hentüz tamamı kazı çalışmaları ile ortaya çıkartılmış olmasa da yaklaşık 35.00-35.40 m aralığında uzunluğu olduğu, yapının genişliğinin (doğu-batı ekseninde) ise Bouleuterion genişliği ile aynı olmak üzere 30 m olması beklenmektedir.

Yapı Batı Portiko'ya her biri yaklaşık 4.05 m genişliğinde olan 3 kapı ile açılmaktaydı. Diğer yandan kuzeyindeki Bouleuterion ile olan bağlantısını da yine 3 kapı ile kurduğu düşünülmektedir (Çizim 1-2). Yapının batısından geçen olası bir sokak ile bağlantısının olup olmadığı ise ileride yapılacak kazı çalışmaları ile açıklığa kavuşacaktır.

Bugün, 15 m uzunluğunda ve 25 m genişliğinde ortaya çıkarılan yapının planının kuzey-güney doğrultusunda uzanan 5 galeriden ibaret olduğu anlaşılmıştır. Doğu ve kuzey duvarlarından anlaşıldığı üzere yapının duvarları devşirme taş bloklar ile kireç harçlı moloz taş birlikte kullanılarak 1.05 m kalınlığında inşa edilmiştir. Çatısının 1. ve 2. galeriler ile 4. ve 5. galeriler arasında postamentli ve mermer korint başlıklı granit sütunlarla taşındığı buluntulardan anlaşılmaktadır. 2. ve 3. galeriler ile 4. ve 3. galeriler arasında ise taşıyıcı sisteme ilişkin belirgin izlere sahip olunamamıştır. Ancak kireç harçlı tuğla veya moloz taşlı, 0.59 m kalınlığında duvarların olması beklenmektedir. Bu galerilerin kazı toprağında ortaya çıkan fresk parçaları bu beklentiye arttırmaktadır. 2. ve 4. galerilerin ortadaki 3. galeri'ye sözü edilen duvarlar üzerindeki bir takım kapılarla açıldığı düşünülmektedir. 3. galeri'de hiçbir mozaik buluntuya rastlanmaması, mermer taban döşemine sahip olabileceğini gösterir mermer parçaları ve bu parçaları taşıyacak taban harcı izlerine sahip olması nedeniyle galerinin üstünün açık olduğu öngörülmektedir (Çizim 2).

* Yrd. Doç. Dr. Akın Ersoy, Smyrna Antik Kenti Kazısı Başkanı, DEÜ Edebiyat Fak. Arkeoloji Böl. Tınaztepe Kampüsü Buca/İZMİR.
E-mail: akin.ersoy@deu.edu.tr
Sarp Alatepeli, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

En dıştaki iki galeride (1. ve 5. galeriler) tespit edilen mozaik tabanlar içteki 2. ve 4. galerideki mozaik tabanlardan yaklaşık 6/9 cm daha yüksektir. 1. galeride tespit edilen mozaik tabanın altında erken bir evreye ait mozaik döşem izleri tespit edilmiştir. Bu erken tabanın tespit edilen bir yangın ile tahrip olması üzerine bugün mevcut yükseltilmiş mozaik tabanın yapıldığı ve bu nedenle 2. galerideki mozaik taban seviyesi ile seviye farkının oluştuğu gözlemlenmiştir. Olasılıkla 5. galeri ile 4. galeri arasındaki seviye farkı da bu nedenle veya yapı içinde simetri oluşması için 5. galerideki mozaik döşemin yenilenmiş olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Anlaşılan o ki, yapı ilk yapıldığında orta galerideki mermer zemin dışında tüm galeriler aynı seviyede bir mozaik tabana sahiptiler. Yapının ikinci evresinde ise dıştaki galerilerin mozaik döşemleri yukarıda sözü edilen yangın tahribatı ve belki de bugün henüz tespit edemediğimiz başka nedenlerle yenilendiler. Ancak 2. galeride tespit edilen 2. evre mozaik taban izlerinden, bu yenilenmenin dıştaki galerilerle sınırlı olmadığı, 2. ve 4. galerilerin kuzey sonları hariç olmak üzere yapının tüm galerilerinde yenilenmeye gidildiğini göstermiştir (Resim 2-3, 9).

2. evrede mozaik tabanının yenilenmesi sırasında, 2. galeride tespit edilen süpürelilik izleri, bu galerinin kuzey sonunda bu evrede bir mekân yaratıldığını ve birinci evre mozaik tabanının ise bu mekân içinde aynen korunduğunu göstermiştir (Resim 2-3). Mermer silmeli süpüreliliğin doğrudan birinci evre mozaik tabanın üzerine onu tahrip etmeden oturtulduğu, bugün kalınlığı ve yüksekliğini tespit edemediğimiz bir bölme duvarı ile güneye doğru uzanan galeriden kopartıldığı görülmüştür. 4. galeri 1. evre mozaik taban dekorasyonunun, 2. galerideki

Resim 1
Sağda Agora, ortada Batı Portiko, solda üstü kısmen örtülü Mozaikli Yapı

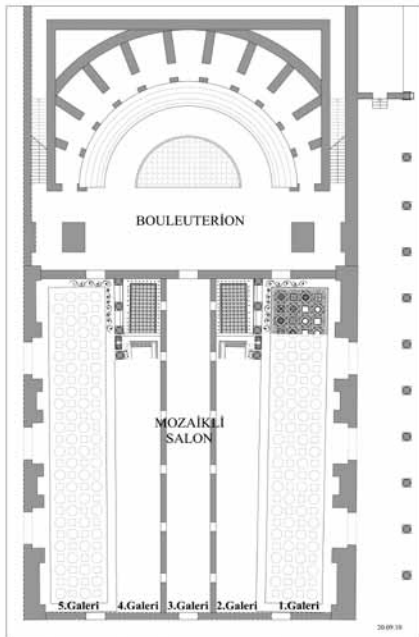

Çizim 1
Mozaikli Yapı'nın Smyrna Agorası'ndaki diğer yapılarla ilişkisini gösterir plan

Resim 2
2. Galeri'de tespit edilen süpürgelik izleri, solda 1. evre mozaik taban, sağda 2. evre mozaik taban

1. evre mozaik dekorasyonu ile aynılığı, 4. galeride de benzer bir uygulamaya gidilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Çizim 2). İleride yapılacak kazı çalışmaları bu duruma açıklık kazandıracaktır.

Çizim 2
Mozaikli Yapı'nın olası plan özellikleri

1. Evre Mozaik Döşemi

2. ve 4. galerilerde kazı çalışmaları ile ulaşılan 1. evre mozaik döşem sarımsı ve siyah tesseralardan ibaret panellerden oluşmaktadır. Kullanılan tesseralar 1.5 x 2 cm boyutlarındadır. 2. Galeri'de tümüyle ortaya çıkarılan iyi korunmuş panel 6.38 x 4.00 m boyutlarındadır (Resim 2-4; Çizim 3) ve 4. galeride tespit edilen ancak tümüyle ortaya çıkarılmamış olan mozaik taban döşemi bu panelin özelliklerini tekrarlamaktadır (Çizim 2).

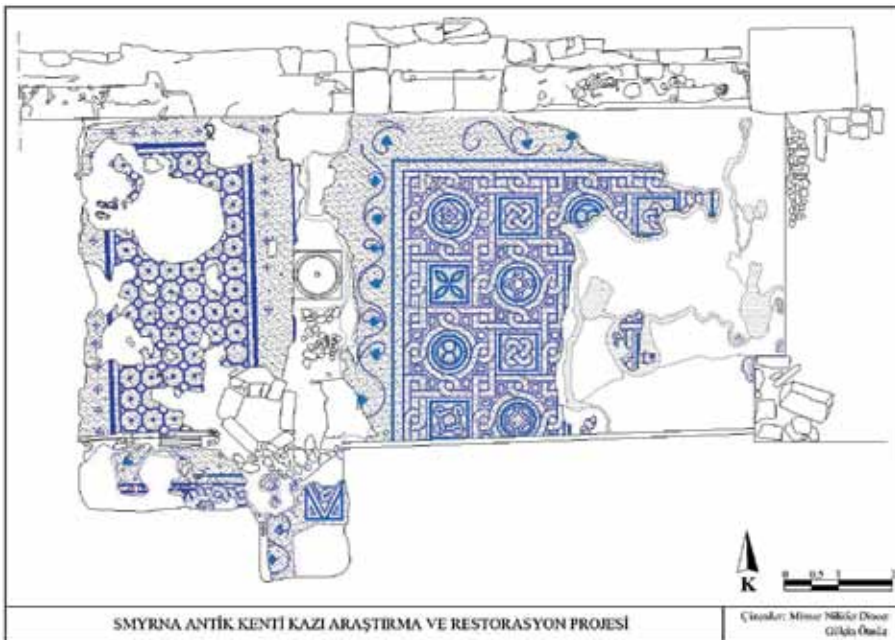
1. evre panelinde birbirine çizgilerle (yaklaşık 3 cm kalınlığında) bağlı daireler veya başka bir tanım ile köşeleri yuvarlatılmış kare panolardan ibaret dekorasyon bulunmaktadır (Resim 4; Çizim 3). Panel, 5 sıra siyah tesseralardan oluşan (8 cm kalınlığında) bir çerçeveye sahiptir. Panelin kalın siyah çerçevesi içinde, köşeleri yuvarlatılmış kare panoların bitiştigi, 2 sıra halinde siyah tesseralar ile oluşturmuş siyah ince bir çerçeve (3.5 cm kalınlığında) bulunmaktadır (Balmelle et al. 1985: pl. 168). Köşeleri yuvarlatılmış kare panoların her birinin merkezinde siyah tesseralardan oluşan rozetler (Balmelle et al. 2002: 38) yer almaktadır. Bu kompozisyonun benzerlerine Ostia'da rastlanılmaktadır (Balmelle et al. 2002: pl. 4).

Panel en dışta ise her bir yönde farklı kalınlıkta olan bir bordür ile çevrelenmektedir. Batıda bordür genişliği 55 cm iken, doğuda 70 cm, kuzey ve güney

kenarlarda ise 42 cm'dir. Bordürde 22 cm ile 32 cm arasında değişen aralıklarla yerleştirilmiş ve 15/20x15/20 cm boyutlarındaki haçvari motifler kullanılmıştır (Çizim 3). Bordürlerin iç ve dış kenarlarında tesseralar siyah çizgilere paralel dikey sıralar halinde uzanırken içte tesseraların bu dikey sıralara göre çapraz yerleştirildiği görülür.

Resim 3
Önde solda 2. Galeri'de 2. evrede oluşturulan zeminde 1. evre mozaik tabanın korunduğu mekan (mavi ile sınırlanmıştır), önde sağda 2. Galeri'nin yenilenmiş 2. evre mozaik döşemi, arkada 1. Galeri 2. evre mozaik tabanı

Çizim 3
1. ve 2. evre mozaik taban dekorasyonlarının çizimi

Resim 4
2. Galeri'de bulunan 1. evre
mozaik taban paneli

2. Evre Mozaik Döşemi

1. Galeri:

2. evre tabanı, 1. evre tabanı üzerine ve yer yer de 1. evre tabanının bozulduğu yerlerde mermer plakalar ve moloz taş ile sıkılaştırılarak oluşturulmuştur. İkinci evre mozaik taban döşemi hem 1. ve hem de 5. galerilerde kuzey-güney doğrultuda kare ve dairesel panolardan oluşmaktadır. Bu panoların galeri boyunca 4 sıra halinde planlandıkları anlaşılmıştır (Resim 5; Çizim 1-3). Dairesel ve kare panoların çap veya kenar uzunlukları 72 cm'dir (Resim 3, 7-8). Dekorasyonun ana şemasını birbirleriyle köşelerde kesişen, 14 cm kalınlığında ve 1.71/2 cm kenar uzunluğundaki düğümlü çerçeveler oluşturmaktadır. Bu düğümlü çerçeveler aynı/ortak düğümlerle içteki düğümlü dairelere bağlanmaktadır. Bu kompozisyon genel şeması ile İstanbul, Pantokrator Manastırı Kilisesi orta mekan döşemesiyle büyük benzerlik göstermektedir (Demiriz 2002: 48). Düğümlü bantlarda kontrast yaratmak için grimsi ve sarımsı mermer tesseralar birlikte değil, bölümler halinde kullanılmışlardır. Düğümlü dairelerin içlerinde ise yukarıda ifade edilen ve içlerinde farklı motifler yer alan dairesel panolar yer almaktadır. Diğer yandan düğümlü çerçeveler arasında kalan kare boşluklar da ise yine farklı motiflerle yukarıda sözü edilen kare panolar bulunmaktadır (Resim 5; Çizim 3). Bu kompozisyon Bursa Orhangazi Türbesi'ndeki eski kilise yapısına ait opus sectile taban dekorasyonu ile benzerlikler göstermektedir (Okçu 2009: 46-47).

Modüler mozaik dekorasyonunu 1. Galeri boyunca doğuda 92 cm, kuzeyde ise 95 cm genişliğinde sarmaşıklı bir bordür çevrelemektedir (Resim 3; Çizim 2-3). Bordürde tesseraların dikey sıralar halinde yerleştirildikleri görülmektedir. Bordür ile modüler dekorasyon arasında 2 sıra siyah tesseralı 4 cm kalınlığında bir

Resim 5

1. Galeri'de yer alan dairesel panolar

Resim 6.1

Panolardaki motif örneği

Resim 6.2

Panolardaki motif örneği

çizgi ile bunun içinde 17 cm kalınlığında sarımsı mermer tesseralardan oluşan bir kuşak çevrelemektedir. Bu kuşakta yer alan tesseraların da dikey sıralar halinde yerleştirildikleri gözlemlenmektedir.

Dairesel ve kare panoların merkezinde farklı geometrik şekiller ve bitkisel motifler yer almaktadır. Bunların çoğunluğu Batı Anadolu, İtalya, Kıta Yunanistan ve Akdeniz'de benzerleri bilinen örneklerdir. Bu örneklerden biri *dört sivri yapraklı* bitkisel motiftir (Resim 5-6.1; Çizim 3). Bir

Resim 6.3

Panolardaki motif örneği

diğeri *Süleyman'ın Düğümü* olarak anılan ve birbirine geçmiş iki yayvan halkadan oluşan şekildir (Resim 5-6.2; Çizim 3). Bu örnek ilk ve yaygın olarak Pompeii ve Spolato'da görülmektedir (Şahin 2004: 32). Smyrna Agorası Mozaikli

Resim 7.1
Panolardaki motif örneği

Resim 7.2
Panolardaki motif örneği

Resim 7.3
Panolardaki motif örneği

Resim 8
Bir Motif Örneği

Yapı'da tespit edilen Süleyman'ın Düğümü motifinin benzerlerine Anadolu'da Bergama ve Amisos mozaikleri ile (Şahin 2004: 32) dekorasyonu M.S. 3. yüzyılla M.S. 5. yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlenen Antiocheia/Antakya Harbiye'de bir Roma villasında (Cimok 2000: 108) rastlanmaktadır (Resim 5 - 6.2; Çizim 3).

Panolar içindeki diğer motif örnekleri; Antik Yunan sanatında da kullanılan kalkanların karşılıklı duruşunu tanımlayan *Peltae dairesi* (Resim 6.3) (Balmelle et al. 2002: 38), yakın benzerlerine Xanthos'un Doğu Bazilikası kuzey galeri batı bölümünde ve narthex'in kuzey mekanının mozaik dekorasyonunun merkez motifinde (Raynaud 2009: 55, 71, ill. 46-47, 65, 69) görülen *düğümlü daire* (Resim 7.2), birbirlerine dik yerleştirilmiş, merkezinde iç bükey kare bulunan ve görüntü itibariyle dört iç dairesine çok benzeyen (Balmelle et al. 2002: 38), ancak Smyrna örneğinde tek başına betimlenen *dört çeyrek daire* (Resim 7.1), iç içe geçmiş, farklı renklerde ve farklı açılarla tekrar eden *iç içe kareler* (Resim 7.3) ve birbirlerine dik açılarla yerleştirilmiş, üç çanak yapraklı *dörtlü lotus* (Resim 8.1) motifleridir. Süleyman'ın Düğümü motifi 1.-3. sıralarda her bir kare panoda kullanıldığı dikkat çekerken, 4. pano hattında ise kullanılmamıştır (Çizim 2-3). Diğer motifler ise,

ortaya çıkartılan taban düzlemindeki mevcut panolardaki kullanımlarında, belli bir matematik tespit edilememiştir. Bu uygulama tekrar eden motifler kullanmak yerine farklı örnekler kullanarak taban döşemine ustaların hareketlilik kazandırması ile ilgili görünmektedir.

2. Galeri:

İkinci evrede, 1. galeride yapılan bu mozaik döşemin 2. galeriye doğru 3. ve 4. postamentlerin arasından devam ettirildiği, 2. evre mozaik tabanının 1. evre mozaik döşemi üzerine yeniden yapıldığı tespit edilmiştir (Resim 9). Postamentler arasında içinde keskin köşeli ve yuvarlatılmış baklava motifleri bulunan dörtgen çerçeveler kullanılarak 2. galeriye geçiş sağlanmıştır. Postamentleri geçtikten sonra 1. galeride olduğu gibi 2. galeride de sarmaşık bordürün yine 2. galerideki

dekorasyonu çevrelemek için kullanıldığı görülmüştür. Sarmaşıklı bordürü takiben, *sarıli ikili halat* motifi ile bezenmiş bir çerçeve yer almaktadır. 2. galeride yenilenmiş olan mozaik dekorasyonunun süsleme özellikleri bu bölümün tahrip olmuş olması nedeniyle anlaşılammaktadır. Sadece *dört sivri yapraklı* motif kare bir pano içinde korunmuş durumdadır. İkinci evre mozaik tabanının M.S. 4. yüzyıl içinde yenilediği öngörülmektedir.

2. galeride 2. evre mozaik tabanının altında bu galerideki 1. evre paneline bitişik durumda ancak farklı bir dekorasyon anlayışı olan ikinci bir panel olduğu

Resim 9
2. Galeride görülen 2. evre mozaik tabanı, solda 1. evre tabanını ayıran mermer silmeli süpürgelik

Çizim 4
Mozaikli Yapı'nın olası modeli

görülmüştür (Resim 9). İkinci panel iki tarafı 2 sıra siyah tessera ile sınırlanmış 15 cm genişliğinde dar bir kuşak ile çevrelendiği görülmektedir. Bu kuşağın içinde, dış çizgiye bitişik siyah tesseralardan yapılmış, aralıklarla yerleştirilmiş sıralı üçgenler yer almaktadır. Mevcut az sayıda izden ikinci panelin birbirleri ile bağlantılı baklava şekilli motiflerden oluşan bir dekorasyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. İkinci panelin tespit edilmiş olması 2. galerideki 1. evre mozaik döşemin yapı boyunca farklı dekorasyonlara sahip birbirini izleyen panel sıralarından oluştuğuna işaret etmektedir. Aynı beklenti 4. galeri için de söz konusu olmalıdır. Buna karşılık 1. ve 5. galerilerin ilk evre mozaik dekorasyon anlayışı hakkında bugün için yeterli bilgilerden yoksun bulunmaktayız. Bu ilk evre mozaik döşemin ise M.S. 2. yüzyıl sonu - 3. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu değerlendirilmiştir.

Mozaikli Yapı'nın Meclis Yapısı ile birlikte en geç M.S. 7. yüzyılda kullanım dışı kaldığını şimdilik söylemek mümkün görünmektedir. Bazilikal plan özelliği gösteren Mozaikli Yapı'nın fonksiyonuna ilişkin bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak Bouleuterion ile birlikte planlanmış olması, siyasi ve idari bir yapı olan Bouleuterion'un bazı fonksiyonlarını Mozaikli Yapı ile paylaştığı şeklinde yorum yapmamızı sağlamaktadır. Varolan buluntular çerçevesinde modellenen bu yapının halen mozaik taban kompozisyonu, plan ve strüktür anlamında sorunları bulunmaktadır (Resim 10).

Kaynakça

- Balmelle et al. 1985 C. Balmelle – M. Blanchard-Lemee – J. Christophe – J.-P. Darmon – A.-M. Guimier-Sorbets – H. Lavagne – R. Prudhomme – H. Sterns, *Le décor géométrique de la Mosaïque Romaine I. : Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes*, Paris.
- Balmelle et al. 2002 C. Balmelle – M. Blanchard-Lemee – J.-P. Darmon – S. Gozlan – M.-P. Raynaud, *Le décor géométrique de la Mosaïque Romaine II, Répertoire graphique et descriptif des décors centrés*, Paris.
- Cimok 2000 F. Cimok, *A Corpus Antioch Mosaics*, İstanbul.
- Demiriz 2002 Y. Demiriz, *Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri*, İstanbul.
- Naumann – Kantar 1950 R. Naumann – S. Kantar, “Die Agora von Smyrna. Bericht über die in den Jahren 1932-1941 auf dem Friedhof Namazgah zu Izmir von der Museumsleitung in Verbindung mit der türkischen Geschichts-kommission durchgeführten Ausgrabungen”, *Istanbulur Forschungen* 17, 69-114.
- Okçu 2009 R. Okçu, “Prusia ad Olympum Mozaikleri”, *Journal of Mosaic Research* 3, 31-51.
- Raynaud 2009 Marie-Patricia Raynaud, *Xanthos, Part 1 The East Basilica, Corpus of the Mosaics of Turkey Volume 1*, M. Şahin – D. Parrish – W. Jobst (Eds.), İstanbul.
- Şahin 2004 D. Şahin, *Amisos Mozaığı*, Ankara.

Paphlagonia Hadrianoupolis'i Hamam A ve A Kilisesi Mozaikleri

Sami PATACI*

Hadrianoupolis is located 3 km west of the modern town of Eskipazar, near Karabük, in Roman southwestern Paphlagonia. Excavation studies of Early Byzantine Church A and Bath Building A were conducted by a team directed by Assoc. Prof. Dr. Ergün Laflı from The Dokuz Eylül University in 2006. Excavation studies of Bath Building A were continued by the same team in 2007.

Bath A is a monumental building which is located at the southern part of the city. The building was built at the end of 5th century A.D. and must have been in use until the beginning of 8th century A.D. A floor mosaic with geometric pattern which is dated 5th-6th century A.D. was discovered in a room called "The Room 11."

Early Byzantine Church A is located at 2,5 km east of the fortification walls of Byzantine Hadrianoupolis. The church is a basilical church with three naves in which there are remarkable floor mosaics dated first half of the 6th century. In the middle nave, several different animals were designed in curvilinear squares and frames.

Keywords: Hadrianoupolis, Paphlagonia, Early Byzantium, Mosaic, Church, Bath

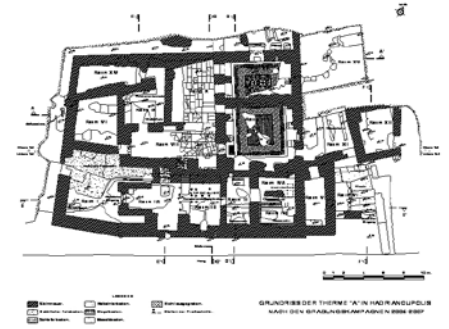
Karabük İli, Eskipazar İlçesi'nin yaklaşık 3 km doğusunda bulunan Paphlagonia Hadrianoupolis'inde yapılan arkeolojik araştırmalarla, İ.Ö. 1. ve İ.S. 8. yüzyıllar arasında kentte yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Kentte ortaya çıkarılmış antik yapı kalıntılarının bir kısmı mozaik zeminlidir. Bu mozaik zeminli yapıların en önemlileri Hamam A ve B, A ve B kiliseleri, Geç Roma Dönemine tarihlenen bir villa ve yine Hamam B yapısının yakınında keşfedilen apsidal bir yapıdır. Bu çalışmada Hamam A ve A Kilisesi yapılarına ait mozaikler ele alınmıştır.

Hamam A Mozaiği

Hamam A yapısı, 2005 yılında, Doç. Dr. Ergün Laflı Başkanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi'nden bir ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Yapı, şehir surları içinde, kentin merkezinde bulunmaktadır. Hadrianoupolis yapılarından B Kilisesinin yaklaşık 350 m güneybatısında, Göksu Deresi Vadisi'nin 500 metre kuzeyinde yer almaktadır ve doğal bir teras üzerine oturtulmuştur. Yapıda, kazı çalışmaları tamamlanmış 15 farklı mekân tespit edilmiştir (Çizim 1). Bu mekânların 13'ü 2006 yılındaki kazı çalışmaları sırasında, iki tanesi ise 2007 yılı kazıları sırasında bulunmuştur. Hamam A yapısı, doğu-batı doğrultusunda ayrı iki kota oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Teraslar, kuzey-güney yönünde konumlanmaktadır. Yapının çeşitli evreleri vardır ve bir takım restorasyonlara maruz kalmıştır. Yapıya ait mekânların bu evreler süresince yenilediği bilinmektedir. 50 yıllık süreçler içerisinde kullanım evreleri olup İ.S. 475-700 yılları arasında kullanıldığı ve İ.S. 700 tarihi ile birlikte yapının işlevini kaybettiği düşünülmektedir. Yapının İ.S. 7. yüzyılda başka bir amaç için kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır; ancak bu işlevin ne olduğuna dair kesin bir iz şu an için bulunmamaktadır.

Hamam A mekânlarından 10 tanesi kuzey terası üzerinde yer almaktadır. Kuzey terasın en geniş mekânı olan Mekân 11'in caldarium olduğu düşünülmektedir (Laflı 2008: 700). Ayrıca, bu mekânın batı duvarında 3 adet kemer ortaya çıkarılmıştır. Mozaik zeminli Mekân 11'in kuzey duvarı dışındaki noktada şarap işliği olarak kullanıldığı düşünülen bir alan keşfedilmiştir. Toprağa gömülü bir pithos burada ele geçirilen materyallerdendir.

* 9 Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi – İzmir. E-mail: samipataci@hotmail.com

Cizim 1
Hamam A

Resim 1
Hamam A Mozaiği; Mekân 11a

Korpus No: 01

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaik'in Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, Mekân 11a ve 11 b içerisinde bulunmuş olup mekânın neredeyse tüm zeminini dikdörtgen formda kaplamaktadır. Mekân 11a geometrik bezemeli mozaik zemin 2006 yılı kazı çalışmaları sırasında keşfedilmiştir. 2007 yılında devam eden kazı çalışmalarında Mekân 11'in muhdes bir duvarla ikiye bölündüğü ve Mekân 11b'de mozaik zeminin devam ettiği anlaşılmıştır. Bu mozaik zemin, Hamam A yapısının külhan kısmının tam üzerinde bulunmaktadır (Lafli 2009: 9). Mekân 11b içerisinde yer alan taban mozaik'i üzerinde büyük boyutlu bir tahribat meydana gelmiştir. Bu tahribat, muhtemelen mekânın muhdes duvarla ikiye ayrıldığı evrede yapılmış olmalıydı. Tahribatın, zemin mozaik'inin altında bulunan külhanlıkla alakalı olduğu düşünülmektedir.

Mozaik'in Ölçüsü: 9,77 x 5,28 m

Materyaller: mermer, traverten, kumtaşı, kil taşı

Tessera Yoğunluğu:

Bordürler: dalga motifi bordürü üzerinde dm^2 'ye 27-29 tessera; altı halatlı örgü motifi bordürü üzerinde dm^2 'ye 23-24 tessera düşmektedir.

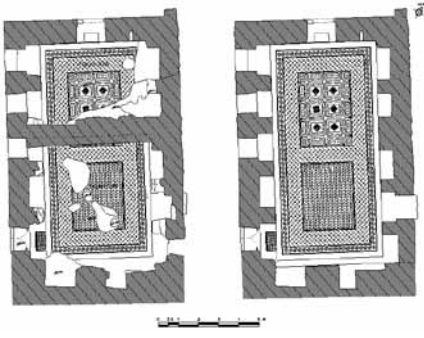
Ana Süsleme Alanı: dikdörtgen motif üzerinde dm^2 'ye 31 tessera; konsantrik polikrom kareler süslemeli kare çerçevede dm^2 'ye 30 tessera; genel olarak ana süsleme alanında dm^2 'ye ortalama 29-31 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,5 x 1,5 cm; 2,0 x 2,0 cm

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, turuncu, krem rengi, sarı, açık mavi

Korunan Mozaik'in Şimdiki Durumu:

1. Mozaik Restorasyonu: 2008 yılında, mozaik'i koruma amaçlı çalışmalarda bulunulmuştur. Buna göre mozaik kenarlarında ve mozaik zeminindeki tessera ve sıva deformasyonları bulunan kısımlara yeni kireç harcı uygulanmış,

Çizim 2
Hamam A Mozaïği

Resim 2
Hamam A Mozaïği, Mekân 11b

zeminden ayrık durumdaki tesseralar ve yatak harcı için hidrolik özellikli sıvı harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırma çalışması yapılmıştır. Tesseralar arasındaki derzlerin sağlamlaştırılmasına yönelik sabitleyici ve fiziki yapıyı koruyucu uygulamalarla birlikte yüzey temizliği yapılmıştır. Mozaik zemini korumak için, Mekân 11a ve 11b'nin üzerinin uygun bir mimari proje ile kapatılması gerekmektedir.

2. *Şimdiki Durumu:* In situ. Jeotekstil malzeme ile üzeri örtüldükten sonra hafif bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Tasarımının Tanımı:

1. Bordürler

Mozaik, en dışta, 27 cm genişliğinde turuncu renkli bordür ile sınırlanmıştır (Resim 1, Çizim 2). Zemin mozaığının güney kenarında bu bordür 26 cm genişliğindedir. Bordür boyunca tessera sıralarında yer yer bozulmalar görülmektedir. 11a ve 11b mekânlarını ikiye bölen muhdes duvar kalıntısının varlığı sebebiyle mozaik zeminin 11a mekânı doğu köşesindeki sınırı keşfedilememiştir. Turuncu renkli bordür ve dalga motifi bordürü arasında çift tessera sıralı siyah band bulunmaktadır. Dıştan içe doğru ana bezeme alanını sınırlandıran bordürlerden ikincisi olan dalga motifi bordürü 29 cm genişliğe sahiptir. Dalga motifleri, açık zemin üzerine monokrom kırmızı renkli yapılmıştır ve bordür içindeki yükseklikleri 23 cm'dir. Ana bezeme alanının hemen öncesinde altı halatlı örgü kompozisyonu, koyu zemin üzerine polikrom olarak işlenmiştir ve 73 cm genişliğe sahiptir.

2. Panolar

Mekân 11a Panosu: 3,36 x 2,55 m ölçülerindeki geometrik bezemeli pano, polikrom, testere dişli, konsantrik kareler süslemeli çerçeveler ve sekiz paralel-kenarlı yıldız motifleri arasında yer alan küçük karelerden oluşmaktadır (Resim 1). Pano kenarlarında, daire ve kare motifleri ile doldurulmuş dik-dörtgenler bulunmaktadır. Pano köşelerinde ise içleri daire motifi ile süslenen kareler yer alır (Balmelle 1985: pl. 173.b; Balmelle 2002: pl. 237.a).

Kare çerçeve ölçüleri 53 x 53 cm'dir. Kuzey-güney yönünde 3 sıra halinde toplam 6 kare çerçeve bulunması gerekmektedir. Güneydeki iki çerçeve, muhdes duvar altında kaldığından tespit edilememiştir. Çerçevelerin merkezindeki teste-re dişli karelerin ölçüleri 40 x 40 cm'dir.

Mekân 11b panosu: Mekân 11b mozaığının ana süsleme alanını, üç boyutlu, paralelkenar kolları zikzak formunda, üst üste yerleştirilmiş ve birbirini tekrarlayan sıralar halinde işlenmiş polikrom çavuş motifi (Balmelle 1985: pl. 9.g, pl. 203 vd.) kompozisyonu oluşturmaktadır (Resim 2). Bu kompozisyon 3,00 x 2,45 m boyutlarında olup iki tessera sıralı beyaz band ile sınırlanmıştır. Kuzeyden güneye doğru bu motif sıralamasındaki renk düzenleri 11. sıraya kadar anlaşılır bir biçimdedir. Ancak bu sıradan sonra zemin görünümü bozulmaya başlamaktadır ve kompozisyon takip edilememektedir.

Resim 3
Dama tahtası

3- Eşik Mozaïği:

Dama Tahtası Tasarımı: Oda 11b'nin güneybatı köşesinde, Mekân 8'e girişi sağlayan kapı eşığının tam önündeki noktada bir dama tahtası kompozisyonu bulunmaktadır (Resim 3). 88 x 52 cm ebatlarındaki tasarımda 72 adet kare bulunmaktadır ve bu 72 karenin dışında, motifin batı kenarındaki kareler tam olmayıp 1-2 tessera sırasından sonra monokrom bant ile kesilmiştir. Her bir karenin içinde 16 adet tessera bulunmaktadır. Dama tahtasını çerçeveleyen monokrom banttan sonra kuzey ve güney yönlerindeki duvar sınırları ve batı yönündeki Mekân 8 girişine kadar turuncu renkli tessera sıraları ile mozaik zemin sona erdirilmiştir.

Tarih/Dönem: İ.S. 5. yüzyıl sonu (480-490)

A Kilisesi Kuzey Nef Mozaïği

2005 yılı yüzey araştırmaları sırasında, Bizans kent surlarının yaklaşık 2,5 km doğusunda, Göksu Deresi vadisinin 500 m kuzeyinde keşfedilen A Kilisesi, Yerebatan ismi verilen bir tepe yükseltisinin üzerine inşa edilmiştir. 20,28 x 15,84 m ölçülerindeki yapı, 3 nefli bazilikal plandadır (Resim 4, Çizim 3). Kent merkezindeki B Kilisesi planı ile benzerdir. Giriş batıdandır. Bununla birlikte 1,45 m genişliğindeki ikinci bir giriş ile güney koridoruna erişim sağlanmaktadır. Yükselen duvarların büyük bir kısmı korunamamıştır. Taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak yerleştirildiği almaşık duvar tekniği kuzey duvarında takip edilebilmektedir. Bu teknik, 5. yüzyıldan beri Bizans mimarisinde vardır ve Justianus mimarisi özelliklerindedir (Lafli 2008: 687). Kuzey nefin doğusunda, olasılıkla daha geç bir yapı evresinde eklenmiş olan daire formulu bir pastoforion yer almaktadır.

Korpus No: 02

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin kuzey nefi içerisinde bulunmuş olup mekânın zeminini uzun dikdörtgen formda kaplamaktadır. İki ana süsleme alanına sahip bu mozaik zemini barındıran kuzey nefin batısında kilise nartheksi ve güneyinde orta nef bulunmaktadır.

Mozaïğin Ölçüleri: Üç Parça halinde korunan mozaïğin olması gereken ölçüleri: 14,10 x 2,65 m'dir.

Materyaller: Mermer, traverten, kil taşı, kum taşı

Resim 4
A Kilisesi

Tessera Yoğunluğu: Bordürler üzerinde dm^2 'ye ortalama 71-76 tessera düşmektedir. I numaralı panonun batıdan üçüncü kuş figüründe dm^2 'ye 168-170 tessera; altıncı kuş figürlü çerçeve içinde (beyaz zeminde) dm^2 'ye 117 tessera düşmektedir. II numaralı pano, vakıf yazıtı üzerinde dm^2 'ye 114 tessera düşmektedir.

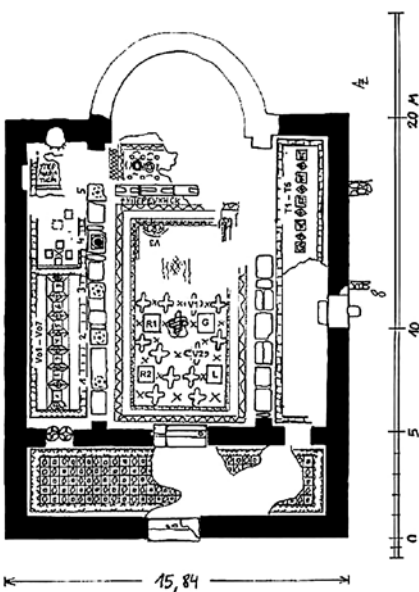
Tessera Boyutları: geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm; figürler üzerinde 0,5 x 0,5 cm'dir.

Tessera Renkleri: siyah, beyaz, turuncu, sarı, kırmızı, yeşil, açık yeşil, gri, pembe, kahverengi.

Korunan mozağin şimdiki Durumu: In situ. Jeotekstil malzeme ile üzeri örtüldükten sonra hafif bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

1. Bordürler

İlk bordür kırmızı renkli olup nefin batı kenarında, ikili örgü motifine kadar 15 cm genişliktedir. Bordür, nefin güney kenarında 23 cm genişliğe kadar çıkar ve mozaik zemini baştanbaşa çevreler. Ancak nefin güneyinde, sütunların oturtulduğu stylobatın konumuna göre bu bordür, nefin ortalarına doğru gittikçe daralmaktadır (Resim 5). Diğer bordür, 30 cm genişliğinde, siyah zemin üzerine sık örülü, yuvarlak dilli ve çok renkli ikili örgü motifini kompozisyonundan oluşmaktadır (Resim 17).

Çizim 3
A Kilisesi

Resim 5
Kuzey Nef, I Numaralı Pano

Resim 6
I numaralı pano, Kuş 1

Resim 7
I numaralı pano, Kuş 2

Resim 8
I numaralı pano, Kuş 3

Resim 9
I numaralı pano, Kuş 4

Resim 10
I numaralı pano, Kuş 5

Resim 11
I numaralı pano, Kuş 6

2- Panolar

I Numaralı Pano: Beyaz zeminli pano 6,00 x 1,59 m ölçülerinde olup kuzey nefin batı yarısını kaplamaktadır (Resim 5). Kompozisyon, kare çerçeveler içindeki kuş figürleri, bunların etrafında bezenmiş sekiz baklava dilimli yıldız

Resim 12
II Numaralı Pano

Resim 13
II Numaralı Pano, Kuş 1

Resim 14
II Numaralı Pano, Kuş 2

Resim 15
II Numaralı Pano, Kuş 3

motifleri ve içinde haç ve köşeleri basamaklı kare motifinin bulunduğu küçük karelere ait tasarımdan ibarettir. Pano kenarlarında ise genişliği, kuş figürlü çerçevelerin yarısına eşit olan dikdörtgenler içinde çok renkli ikili iğ motifli, yarım daire formu oluşturacak şekilde süslenmiştir.

Panoda ortalama 45 x 45 cm ölçülerindeki çerçeveler içerisinde yükseklikleri 22 ilâ 28 cm arasında değişen kuş figürleri yer almaktadır. Bunlar, iki keklik (Resim 6, 11), ördek (Resim 7), iki benekli tavuk (Resim 8 - 9) ve tavuk (Resim 10) figürleridir. Batıdan beşinci çerçeve içerisindeki kuş figürü korunamamıştır. Kuzey nef zemin mozaïği üzerindeki tüm kuş figürleri, soyutlanmış tek figür olarak betimlenmişlerdir. Doğada bulduklarını gösterir herhangi bir tasvir içine sokulmamışlardır. Tüm kuş figürleri üzerinde ve ayrıca figürlerin çevresini dolaşan açık renkli zemindeki bir ya da birkaç tessera sırası opus vermiculatumdur.

II Numaralı Pano: Kuzey nefin doğu yarısını kaplayan pano iki ayrı parça halinde korunmuştur. Pano, 6,00 x 1,55 m ölçülerindedir. Kuzeybatı kenarından güneydoğuya doğru, mozaik zeminin tahrip olmasından dolayı gittikçe daralmaktadır (Resim 12). Pano, kuzey-güney yönünde yan yana dizilerek oluşturulmuş 51 ilâ 54 cm arasında değişen ölçülerde, üç adet kare formulu bezeme alanının, toplamda 3 x 12, 36 kare içindeki geometrik motifli ve kuş figürlü kompozisyonundan meydana gelmektedir. Toplamda 16 ya da 17 adet kuş figürü olması gerekirken

Resim 18
Dörtlü iğ motiflerinden oluşan teğet daireler
süslemeli çerçeve

bunlardan sadece dört tanesi korunabilmiştir. Kuş figürlü çerçevelerin ölçüleri ortalama 33 x 34 cm'dir. Kare formulu geometrik süsleme alanlarını beşgen ve dörtgen motifler oluşturmaktadır. Süsleme alanlarının merkezinde ise 10 x 10 cm ölçülerinde bir kare motifi yer alır. Köşelerdeki beşgenler ve merkezdeki küçük kare motifinin çevresini 10/11 cm genişliğe sahip üç farklı geometrik motif doldurmaktadır. Bunlardan ilki, siyah zemin üzerine sık örülmüş, birbirini takip eden polikrom halatlara sahip basit örgü motifidir. Diğer iki motif, üç boyutlu, çok renkli, dalgalı kurdele motifi ve çok renkli, her bir çanı yatay gölgeli, teğet bitleştirilmiş ve dalga çizgisi beyaz renkte yapılmış çan motifi dizisidir. Bu motifler, sadece geometrik tasarımlı süsleme alanlarında değil kuş figürlü çerçevelerin de çevresinde dolaşmaktadır (Resim 13). Kuş figürlerinin yükseklikleri 26 ilâ 30 cm arasında değişmektedir. Bunlar, batıdan doğuya doğru keklik (Resim 13), ördek (Resim 14), benekli tavuk (Resim 15) ve papağan (Resim 16) figürleridir.

Kuzey nefin doğu köşesinde, panonun ikinci parçası yer alır. Bu parça içinde, korunmuş doğu kenarı 40 cm, kuzey kenarı 40 cm ve korunmuş batı kenarı 46 cm uzunluğa sahip beyaz zemin üzerine siyah tesseralar ile işlenmiş adak yazıtı yer almaktadır (Resim 17). Yazıtın güney kısmı tahrip olduğundan tam ölçüsü bilinmemektedir. Yazıt, kuzey nefin doğu duvarından 1.62 m, kuzey duvarından 53 cm uzaklıktadır. Yazıtın 3 satırı vardır. Birinci satır harf yüksekliği 11 cm, ikinci satır harf yüksekliği 13 cm ve üçüncü satır harf yüksekliği 12 cm'dir. Harf genişliği 7 ilâ 11 cm arasında değişmektedir. Her satırda hemen hemen 15 harf eksiktir. Yazıt, büyük olasılıkla bağış yapan kişilere adanmıştır. Transkripsiyonu ve çevirisi şu şekildedir¹:

‘Υπέρ [εὐχῆς
Μαριν[ου?
τῆς ΛΑ[- -
Adak Gereğince
Marin[os]?un
[ve] La[- -

Resim 16
II Numaralı Pano, Kuş 4

Resim 17
II Numaralı Pano, Yazıt

¹ Bu yazıt da dâhil olmak üzere Hadrianoupolis antik kentinde tespit edilen yazıtlara ilişkin bir çalışma, Doç. Dr. Ergün Laflı ve Dr. Eva Christof tarafından sürdürülmektedir.

3- *Geometrik Tasarımlı Çerçeve*: Kuzey nefin bordürleri ve iki ana panosu dışında, kuzey nef ve nartheks arasındaki düşey taşıyıcılar arasında ayrı bir geometrik tasarım daha yer almaktadır (Resim 18). 80 x 44 cm ölçülerine sahip bir çerçeve içinde dörtlü iğ motiflerinden oluşan iki teğet daire, süsleme elemanı olarak kullanılmıştır (Balmelle 2002: 38, Cercle de quatre fuseaux). Daire çapları 38 cm'dir. İğ motiflerinin iç kenarları ayrıca konkav bir kare oluşturmaktadır. Ayrıca, iki dairenin kesişimi, çerçevenin ortasında, kısa kenarları konkav formlu iki adet üçgen meydana getirmektedir.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

A Kilisesi Orta Nef Mozaïği

Korpus No: 03

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin orta nefi içerisinde bulunmuştur ve dikdörtgen formlu orta nefin zeminini kaplamaktadır. Burası, Kilisenin en geniş boyutlu mozaik alanıdır.

Mozaïğin Ölçüleri: 7 parça halinde korunan mozaïğin olması gereken ölçüleri 11,25 x 6,78 m'dir.

Materyaller: Mermer, traverten, kil taşı, kum taşı

Tessera Yoğunluğu: *Bordürler*: dm²'ye ortalama 85-88 tessera düşmektedir. *Ana Süsleme Alanları*: geometrik süslemelerde dm²'ye ortalama 110-125 tessera düşmektedir. Batı-doğu dizilimine göre üçüncü, kuzey-güney-dizilimine göre altıncı motif sırasında bulunan eğrisel kare içindeki kuş figüründe dm²'ye 173 tessera; geyik figürlü çerçevede figür üzerinde dm²'ye 225 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm; figürler üzerinde 0,5 x 0,5 cm; 0,4 x 0,4 cm'dir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kahverengi, açık kahverengi, kırmızı, turuncu, sarı, pembe, gri, yeşil, açık yeşil

Korunan mozaïğin şimdiki Durumu: In situ. Jeotekstil malzeme ile üzeri örtüldükten sonra hafif bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı:

1- *Bordürler (Resim 19)*:

Orta nef taban mozaïğinin panolarını çevreleyen dıştan ilk bordür, monokrom, turuncu renkli olup 8 ilâ 15 cm arasında değişen genişliğe sahiptir. Mozaïğin dıştan ikinci bordürü 22 cm genişliğinde, siyah zemin üzerine polikrom, üç boyutlu, yanal görünümlü ve dalgalı kurdele motifi bordürüdür (Balmelle 1985: 115 pl. 65d). Kurdele motifinin dalgaları arasında, dönüşümlü olarak tersine çevrilmiş, uçlarında birer ağaç meyvesi bulunan üçlü dal motifleri bulunmaktadır (Levi 1947: pl. XXIX.c; Balmelle 1985: 140 pl. 88e, g; Balmelle 2002: 46, tige à baie). Mozaïğin dıştan üçüncü bordürü bitkisel bezemeli olup 30 cm genişliğe sahiptir. Tasarım, eğik mızraklı yapraklar (Balmelle 2002: 47, lancéolé incurvé), asma yaprağı ve çan formlu kap gibi süsleyici elemanların birbirini takip eder şekilde sıralanmasından meydana gelmektedir. Bu motiflerin arasını hedera tipinde yapraklara sahip sarmaşıklar doldurmaktadır (Balmelle 2002: 46, tige à hedera). Dördüncü bordür, 17 cm genişliğe sahip olup dalga motifi ile süslenmiştir. I numaralı pano için dalga motifi bordüründen sonra beş tessera sıralı, yatay şeritli polikrom bant (Levi 1947: pl. CXXXIV ve CXXXVI;

Resim 19
Bordürler

Balmelle 1985: 32 pl. 6a) yer almaktadır. Yatay şeritli polikrom bant ayrıca I ve II numaralı panoları birbirinden ayırmaktadır. Taban mozağının doğu kısmında yer alan II numaralı pano için ise dalga motifi bordüründen sonra siyah tesselalı basit bant yer alır ve yatay şeritli polikrom bant burada süsleme elemanı olarak kullanılmamıştır. Orta nefin doğu kenarında, II numaralı panoyu çevreleyen bordür tasarımında bir adak yazıtı bulunmaktadır (Resim 20, Resim 21). 20 cm genişliğindeki beyaz zemin üzerine siyah tesselalarla oluşturulan yazıtın ancak bir kısmı korunabilmiştir. Korunan uzunluğu 240 cm'dir. Harf yükseklikleri ortalama 16 cm'dir. Transkripsiyon ve çevirisi şu şekildedir:

† Ὑπὲρ εὐχῆς κ[αὶ σ]ωτηρι[ας]

Latin haçı; *Adak ve kurtuluş gereğince*

2- Panolar:

I Numaralı Pano: İki parça halinde korunan I numaralı panonun ölçüleri 5,10 x 4,90 m'dir. Pano, nefin batı kenarındaki bordür tasarımının bittiği noktadan doğuya doğru uzanmaktadır ve özellikle orta kısmında büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Panonun tasarımı, içerisinde hayvan figürleri bulunan çerçeveler ve eğrisel kareler (Balmelle 2002: 95 pl. 294.a) ile bunların etrafını dolduran daireler ve uzun kenarları konkav formlu sekizgenlerden oluşmaktadır (Resim 22). Motiflerin pano üzerindeki yerini kolay bir şekilde tanımlayabilmek

Resim 20
Yazıt

Resim 21
Yazıt

Resim 23
Orta nef, I numaralı pano, motif dizilimi

Resim 22
Orta nef; I numaralı pano

Resim 24
Su kuşu

Resim 25
Antitetik kuşlar

Resim 26
Leopar figürü

Resim 27
Geyik Figürü

için batı-doğu ve kuzey-güney yönünde motif dizilimleri numaralandırılmıştır. Buna göre, batı-doğu doğrultusunda sekiz motif sırası, kuzey-güney yönünde ise yedi adet motif sırası yer almaktadır (Resim 23). Panoda, içerisinde birer hayvan figürünün olduğu dört adet çerçeve vardır. 24 adet eğrisel kare, 28 konkav sekizgen ve 48 daire motifi olması gerekmektedir. Eğrisel karelerden 20 tanesine ait ize rastlanırken bu 20 adet eğrisel kareden sadece dört tanesi ciddi bir tahribata uğramayıp tam form vermektedir. Bunların dışında, panonun kuzey ve güney sınırlarında, eğrisel kare motifinin bir uç köşesinin pano kenarına oturtulmasıyla oluşan ve içleri çeşitli geometrik ve bitkisel tasarımlarla süslenen sekiz adet çan motifi (Balmelle 2002: 34, cloché à base rectiligne) yer almaktadır.

Ortalama 90 x 90 cm ölçülerine sahip eğrisel karelerin içi, kuş figürleri ve figürlerin etrafını dolaşan bitkisel betimlerle doludur. Diğerlerine oranla çok daha az tahribata uğramış ve tam formda korunabilmiş olan bir eğrisel kare, panonun batı-doğu sıralamasına göre altıncı, kuzey-güney sıralamasına göre beşinci motif sırasında yer alır. 93 x 93 cm ölçülerindeki eğrisel kare içinde, 30 cm yüksekliğe sahip bir su kuşu figürü yer almaktadır (Resim 24). Orta nef taban mozağindeki bu figür ve diğer hayvan figürlü sahneler, ağaç ve çiçek dalları gibi bitkisel unsurlarla desteklenmişlerdir. Pano üzerinde en iyi korunan eğrisel kare, batı-doğu sıralamasına göre üçüncü, kuzey-güney sıralamasına göre altıncı motif sırasındadır. 92 x 92 cm ölçülerindeki bu eğrisel karenin içinde, antitetik iki kuş figürü yer almaktadır (Resim 25). Soldaki figürün yüksekliği 29 cm, sağdaki figürün yüksekliği 28 cm'dir. Pano içinde yer alan diğer eğrisel karelerde tavuk, ördek, su kuşu, güvercin gibi hayvanlara ait figürler yer alır; ancak bu figürlerin bir kısmı zemin mozağının korunamamış olmasından dolayı büyük oranda tahribata uğramıştır.

Çerçevelerin ölçüleri 69 x 70 cm'dir. Bu dört çerçevede leopar, grifon ve iki adet geyik figürü yer almaktadır (Resim 26-28). Figürlerin çerçeveler içerisindeki yükseklikleri 49 ilâ 54 cm arasında değişmektedir. Opus vermiculatum tekniğinde işlenmiş figürler üzerinde dikkate değer bir gölgelendirme ve renk düzenlemesi göze çarpmaktadır.

Resim 28
Griffon Figürü

Resim 29
Daire Motifi

Resim 30
Konkav Sekizgen

Resim 31
Dügümlü iç motifli çan tasarımı

Resim 33
II numaralı pano, antitetik kuş figürleri

Resim 32
Orta Nef; II Numaralı Pano

Çerçevesel ve eğrisel kareler haricinde daireler ve konkav sekizgenler I numaralı panonun diğer geometrik süsleme elemanlarıdır. Olması gereken 48 daire motifinden 24 tanesine ait iz tespit edilebilmiştir. Dairelerin çapları 25 cm'dir. Dairelerin ortasında kolları 12 cm uzunlukta, yeşil renkli fileto haçı (çizgisel haç motifi) (Balmelle 2002: 35, croix de filets) yer almaktadır (Resim 29). Bununla birlikte bazı dairelerin süsleniş biçimlerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Batı-doğu dizilimine göre birinci, kuzey güney dizilimine göre altıncı motif sırasındaki eğrisel karenin sol üst köşesindeki daire içinde bir süleyman düğümü (Balmelle 2002: 42, Noeud de Salomon) yer almaktadır. I numaralı pano içerisinde olması gereken 28 konkav sekizgenden 20 tanesine ait iz tespit edilmiştir. Uzun kenar ölçüleri ortalama 32'şer cm olan bu konkav sekizgenlerin iç kenarları, 24 x 24 cm ölçülerinde bir konkav kare oluşturmaktadır. Sekizgen motiflerin merkezinde 14 cm yüksekliğe sahip birer hedera yaprağı yer almaktadır (Resim 30). Bununla birlikte dört adet sekizgen içinde, hedera yaprağı yerine 11 x 11 cm ölçülerinde testere dişli kare motifi kullanılmıştır. Pano kenarlarında yer alan çan motifleri içlerinde, çeşitli geometrik ve bitkisel süslemeler yer almaktadır. Panonun güney kenarında, batıdan birinci çan

motifi içinde düğümlü iğ motifi (Balmelle 2002: 39, Fuseau à boucles) yer almaktadır (Resim 31). Panonun kuzey kenarındaki batıdan birinci çan motifi içinde ise siyah tesseralarla yapılmış swastika-meander motifi yer alır.

II Numaralı Pano: Orta nef taban mozağının doğu yarısını kaplayan II numaralı panonun ölçüleri 4,10 x 4,88 m'dir ve dört parça halinde korunmuştur (Resim 32). Mozağın bu bölümünde tahribat daha büyük boyutlu olduğundan II numaralı panonun 1/4'ü ancak korunabilmiştir. Beyaz zeminli sahne, üç farklı kuşak halinde panoyu dolaşan motifler ve bu motiflerin arasında bulunan kuş figürleri ve kaplardan oluşmaktadır. Panonun batından birinci parçasında ise farklı bir süsleme dikkati çekmektedir. Burada, kabaca bir metrelik genişliğe sahip alanda polikrom, testere dişli teğet kareler kompozisyonu vardır (Resim 32).

Panonun süsleme elemanlarından biri simetrik gölgeli çok renkli kuşaktır (Balmelle 1985: 33 pl. 6b) (Resim 33-34). Genişliği 10 cm'dir. Panonun geometrik süsleme elemanlarından bir diğeri, çok renkli, her bir çanı yatay gölgelendirilmiş 10/11 cm genişliğinde dalgalı çan dizisi kuşağıdır (Resim 33, 34). Panoya ait son geometrik tasarım 10/11 cm genişliğinde polikrom, üç boyutlu, yanal görünümlü ve dalgalı kurdele kuşağıdır (Resim 35).

Panoda korunan dört adet kuş figürü vardır. Bunlardan iki tanesi panonun doğu kenarındadır; antitetik olup ortalarında bir kap yer almaktadır (Resim 33). Soldaki kuş figürünün korunan yüksekliği 26 cm, sağdaki figürün korunan yüksekliği

Resim 34
II numaralı pano, ördek figürü

Resim 35,
II numaralı pano, güvercin figürü

40 cm'dir. Bir diğerkuş figürü, panonun kuzey kenarında yer alır ve yüksekliğı 42 cm'dir (Resim 34). Bir ördek olan bu kuş figürünün gövdesi, batıya dönüktür. Figürün sağ yanında, 33 cm yüksekliğe sahip yarı yarıya korunabilmiş bir kap yer alır. Son kuş figürü, panonun kuzeybatı kenarında olup 25 cm yüksekliğe sahip bir güvercindir (Resim 35). Figür doğuya dönüktür ve hemen sol yanında 36 cm yüksekliğinde bir krater vardır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

A Kilisesi Güney Nef Mozaiğı

Korpus No: 04

Mozaik Tekniğı: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaiğın Bulunduğı Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin güney nefi içerisinde yer alır. Bu mozaik zemin, hemen hemen kilisenin kuzey nefi ile aynı boyutlara sahip olan güney nefin zeminini uzun dikdörtgen formda kaplamaktaydı. Nefin güney duvarının ortasında 1,40 m genişliğinde bir giriş vardır. Nefin kuzeyinde orta nef ile güney nefi ayıran stylobat ve batısında kilise nartheksi yer alır.

Mozaiğın Ölçüleri: 14,00 x 2,74 m

Materyaller: mermer, traverten, kil taşı, kum taşı

Tessera Yoğunluğu: Geometrik süsleme alanlarında dm²'ye 123-129 tessera düşmektedir. Ceylan figürü üzerinde dm²'ye 245 tessera; aslan figürü üzerinde dm²'ye 260 tessera; at figürü üzerinde dm²'ye 261 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm; figürler üzerinde: 0,5 x 0,5 cm'dir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, pembe, sarı, turuncu, yeşil, açık yeşil, kahverengi, gri.

Korunan mozaiğın şimdiki Durumu: In situ. Jeotekstil malzeme ile üzeri örtüldükten sonra hafif bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı:

Bordürler

Güney nefin ilk bordürü monokrom turuncu renkli olup ortalama 15 cm'lik genişliğe sahiptir. Kuzeydeki stylobatın konumundan ötürü, nefin ortalarına doğru gittikçe daralmaktadır. Güney nef taban mozaiğı oldukça tahrip olmuş durumdadır. Bordür, nefin güneybatı duvarı boyunca, 6 m'lik alanda korunamamıştır. Nefin güney girişinden doğuya doğru ise 3,50 m kadar bordürü takip etmek mümkündür. Mozaiğın ikinci bordürü, 30 cm genişlikte, siyah zeminli, yuvarlak dilli, sık örülü, polikrom ikili örgü motifi bordürüdür. İki tessera sıralı beyaz bant, bordürü her iki yandan sınırlamaktadır. Bordür, mozaiğın kuzey hattı boyunca, batı kenarından doğuya doğru 10 m kadar kesintisiz devam eder. Güney kenarında ise monokrom turuncu bordür ile aynı ölçüde korunmuş durumdadır.

2- Ana Süsleme Alanı

Güney nefin zemin mozaiğı tek parça halinde korunmuştur ve korunan bu mozaik zeminden anlaşıldığı üzere bir adet pano, nefi baştanbaşa kaplamaktadır. Panonun olması gereken ölçüleri 12,94 x 1,70 m'dir. Beyaz zeminli panoda, kuzey nefin I numaralı panosu ile benzer bir tasarım vardır. Kompozisyon, 49 x 49 cm ölçülerine sahip içerisinde hayvan figürleri olan kare çerçeveler ve bunların çevresini dolduran küçük kareler ile sekiz paralelkenarlı yıldız motiflerinden

Resim 36
Fil figürü

Resim 37
Tavus kuşu figürü

oluşmaktadır. Pano kenarlarında ise geometrik ve bitkisel süslemeli dikdörtgenler yer almaktadır.

Pano içerisinde 15 adet figürlü kare çerçeve olması gerekmektedir. Bu 15 çerçeveden yedi tanesine ait iz tespit edilmiştir ve bunlardan beş tanesi nispeten iyi korunmuş durumdadır. Korunan figürlü çerçevelerden, batıdan ilk çerçeve içerisinde bir fil figürü yer alır (Resim 36). Figürün yüksekliği 35 cm'dir. Fil figürlü çerçevenin hemen sağ yanında tavus kuşu figürlü başka bir kare çerçeve yer almaktadır (Resim 37). Figür 41 cm yüksekliğe sahiptir ve 40 cm genişlikteki bir alanı kaplamaktadır. Özellikle Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında kutsal bir hayvan olarak kabul görmüş tavus kuşunun bu tasvirinde, destekleyici süslemeler olarak figürün her iki yanında bitkisel elemanlar yer almaktadır. Panonun batıdan üçüncü hayvan figürlü kare çerçevesi içerisinde, 30 cm yüksekliğe sahip bir aslan figürü vardır (Resim 38). Dördüncü hayvan figürlü kare çerçevede, 41 cm yüksekliğe sahip bir ceylan figürü yer alır (Resim 39). Çerçevenin sol üst köşesinden ortaya doğru ilerleyen bir tahribat vardır ve figürün gövdesine ait bir bölüm korunamamıştır. Güney nef taban mozaikine ait son figürlü çerçevede, yüksekliği 36 cm ve korunan genişliği 34 cm olan bir at figürü yer alır (Resim 40). Çerçevenin sağ orta kenarında bir tahribat söz

Resim 38
Aslan figürü

Resim 39
Ceylan figürü

konusudur ve figüre ait ön toynaklar korunamamıştır. Figür, sahnenin sağına doğru şaha kalkmış vaziyette betimlenmiştir.

Pano kenarlarında yer alan, ortalama 49 x 24 cm ölçülerindeki dikdörtgenlerin içi, yarım daire formu oluşturan ikili iğ motifi ve bu motifin arasındaki bir adet hedera yaprağından oluşmaktadır. Panoda ölçüleri ortalama 21 x 21 cm olan karelerin içlerinde köşeleri basamaklı (kırık köşeli) kare motifi ve haç motifi yer almaktadır. Panodaki geometrik süsleme elamanlarından biri de sekiz paralelkenarlı yıldız motifidir. Paralelkenarların uzun kenarları 22 ilâ 23 cm arasında; kısa kenarları 19 ilâ 21 cm arasında değişmektedir.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

Resim 40
At figürü

A Kilisesi Nartheks Mozaïği

Korpus No: 005

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin batısında yer alan nartheks içerisinde yer almaktadır. Nartheks zeminini uzun dikdörtgen formda kaplamaktadır. Nartheksin batı duvarının ortasında 2,32 m genişliğe sahip kilisenin ana girişi yer alır. Ayrıca doğu duvarında 2,46 m genişlikteki girişle kilisenin orta nefine geçiş sağlanmaktaydı.

Mozaïğin Ölçüleri: Üç ana parça halinde korunan mozaïğin olması gereken ölçüleri 13,70 x 3,25 m'dir.

Materyaller: mermer, traverten, kil taşı, kum taşı

Tessera Yoğunluğu: Pano içerisinde dm^2 'ye 44-48 tessera; örgü motifi bordüründe dm^2 'ye 43 tessera düşmektedir.

Resim 41
Nartheks Mozaïği

Tessera Boyutları: 1,5 - 2 cm arasında değişmektedir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, turuncu

Korunan mozaïğin şimdiki Durumu: In situ. Jeotekstil malzeme ile üzeri örtüldükten sonra hafif bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Tasarımının Tanımı:

1- Bordürler

Kilisenin orta ve güney neflerine ait zemin mozaiklerindeki monokrom turuncu bordür, nartheks mozaïğinde ana süsleme alanını dıştan çevreleyen ilk tasarımıdır. Mozaïğin batı, doğu ve kuzey kenarlarında dört tessera sıralı bir bant hüviyetinde dolaşmaktadır; ancak güney kenarında dizilim yedi tessera sırasına kadar genişlemektedir. Bu tasarım ve örgü motifi bordürü arasında iki siyah ve iki beyaz tessera dizilimi yer almaktadır. 40 cm genişliğe sahip siyah zeminli, çok renkli ve dört halatlı örgü motifi bordüründe kullanılan renkler siyah, beyaz, kırmızı ve turuncudur

Resim 42
Nartheks mozaïği; detay

Resim 43
Bema Mozaïği

2- Pano

Nartheks zemin mozaïği panosunun ölçüleri 12,50 x 2,10 m'dir. Beyaz zeminli panoda, çavuş (Balmelle et al. 2002: 37, chevron) (şevron) ve üçgen motiflerinin oluşturduğu 38 x 37 cm ölçülerinde kareler bulunmaktadır (Resim 41). Bu karelerin içi, kare motifleri ve hedera yaprakları ile süslenmiştir. Panoda doğu-batı doğrultusunda 5'er, kuzey-güney doğrultusunda 30'ar adet kare sıralanmaktadır. Toplamda 150 kare bulunması gerekmektedir. Nartheks mozaïğinin güney yarısındaki alan büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bu durumun nedeni, kilisenin bu noktasında daha önce kaçak kazıların yapılmış olmasıdır.

Kare köşelerinde, formu oluşturan dört adet çavuş motifinin kollarının uzunluğu ortalama 17 santimdir (Balmelle et al. 1985: 177 pl. 117.d-f). Tasarımın ortasında, 15 x 15 cm ölçülerinde bir kare bulunmaktadır ve içerisinde testere dişli çok renkli bir kare daha yer alır (Resim 42). Diğer kare tasarımında, formu oluşturan köşelerdeki üçgenlerin uzun kenarı 24 cm, kısa kenarları 17'şer cm'dir. Tasarımın ortasında 30 x 30 cm ölçülerinde bir kare bulunur ve bu karenin içerisinde kırmızı renkli bir hederaya yaprağı motifi yer alır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

A Kilisesi Bema Mozaïği

Korpus No: 06

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin doğusunda yer alan bema içerisinde bulunmuştur. Bema zeminini dikdörtgen formda kaplamaktadır (Resim 43). *Mozaïğin Ölçüleri:* İki parça halinde korunan mozaïğin olması gereken ölçüleri 7,10 x 2,25 metredir.

Materyaller: mermer, traverten, kil taşı, kum taşı

Tessera Yoğunluğu: dm²'ye ortalama 100-110 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm; kuş figürü üzerinde 0,5 x 0,5 cm'dir

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, yeşil, açık yeşil, kırmızı, turuncu, pembe

Korunan mozaïğin şimdiki Durumu: In situ. Jeotekstil malzeme ile üzeri örtüldükten sonra hafif bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı:

1- Bordürler

Dört tessera sıralı monokrom turuncu bant mozaïği dıştan çevrelemektedir. Doğu ve batı kenarlarda takip edilebilen bu turuncu tessera dizilimi mozaïğin kuzey ve güney kenarlarında korunamamıştır. Monokrom turuncu bandın ardından bir sıra siyah ve üç sıra beyaz tessera dizilimi yer alır. Bu tasarımdan sonra her iki yanından birer siyah tessera sırası ile sınırlandırılmış 30 cm genişliğinde kum saati formu oluşturan çok renkli ve testere dişli teğet kareler süslemeli bordür yer almaktadır (Resim 44) (Balmelle et al. 1985: pl. 15.f-g).

2- Panolar

1 Numaralı Pano: Pano, iki parça halinde korunan bema mozaïğinin kuzey yarısındaki parçası içerisinde ve ölçüleri 2,30 x 1,50 m'dir. Beyaz zeminli panoda kompozisyon, sık örülü, polikrom basit örgü motifi ve polikrom, her bir çanı yatay gölgelendirilmiş ve teğet bitleştirilmiş çan motifi bantlarının oluşturduğu daire ve iğ motiflerine ait bezeme alanlarından meydana gelmektedir (Resim 44). Daireler ve iğler pano içerisinde iki adet kare meydana getirecek şekilde dizilmişlerdir. Bu karelerin tam ortasında, konkav kenarlara sahip birer çokgen formu oluşmaktadır. Bu geometrik form, merkezi bir daire ile süslenmiştir (Balmelle et al. 1985: pl. 236.b; Balmelle et al. 2002: pl. 405.a).

Pano içerisinde korunan beş adet dairenin içi tek sıra siyah tesseradan oluşan 13/14 cm çapında bir daire ve onun da merkezinde çok renkli ve testere dişli kare motifi ile süslüdür. Panoda yer alan altı iğ motifinin iç kenarları ayrıca bir iğ motifi daha oluşturmaktadır. Daire ve iğ motiflerinin oluşturduğu kare formu iki alanın merkezindeki 50 cm çapındaki dairelerden kuzeyde yer alanı, bir kuş

figürü ile süslenmiştir. Daire dıştan içe doğru ilk olarak, simetrik şekilde gölgelendirilmiş çok renkli bir kuşak tarafından sınırlanmaktadır. Burada yer alan kuş figürünün yüksekliği 22 cm'dir. Beyaz zeminli dairenin iki yanına yeşil renkli, üç dallı bitkisel süslemeler işlenmiştir. Panonun güney yarısındaki daire ve iç motiflerinin oluşturduğu kare formulu tasarımın merkezinde ise düğümlü daire motifi (Balmelle et al. 2002: 38, Cercle à boucles) yer almaktadır. Buradaki kuşakta renk düzenlemesi diğer geometrik motife benzer şekilde simetrik şekilde gölgelendirilmiş tesseralardan oluşmaktadır. Yine kırmızı renkli tek tessera sırasından oluşan daire içindeki süsleme, 21 cm yüksekliğe sahip yivli bir vazodur.

II Numaralı Pano: II numaralı pano, bemanın güney yarısında bulunan ikinci mozaik parçası içerisinde bulunmaktadır. Bu korunan mozaik parçasından anlaşıldığı üzere II numaralı panonun uzunluğu, diğer pano ile aynıdır. Pano genişliği, batı kenarının tahrip olmasından ötürü bilinmemektedir. Panonun batı kenarında polikrom, testere dişli kareler kompozisyonu takip edilebilmektedir. Güney yarısının büyük bölümü tahrip olmuş panodaki tasarım, I numaralı pano tasarımı ile aynıdır. Panonun kuzey merkezinde yer alan düğümlü daire motifi içerisine yine yivli bir vazo işlenmiştir. Diğer vazo betimli düğümlü dairede olduğu gibi vazonun her iki yanı ve üzerindeki beyaz zeminli alan bitkisel elemanlarla süslenmiştir.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

Resim 44
Bema Mozaïği, I numaralı pano

Sonuç

Hamam A yapısının Mekân 11'i içerisinde yer alan geometrik tasarımlı mozaik şu ana kadar Hadrianoupolis kentinde tespit edilmiş olan en erken tarihteki mozaik örnek olmalıdır. Hamam A kazıları sonucunda elde edilen mimari ve diğer arkeolojik kanıtlar da bunu destekler biçimdedir. İ.S. 5. yüzyılın sonuna tarihlenen bu mozaik, tasarım olarak sekiz paralelkenarlı yıldız motifleri ile geometrik bezemeli kare çerçeveler arasındaki küçük karelerden oluşmaktadır. Bu tasarımın benzer örnekleri, hem Hadrianoupolis kenti hem de diğer Erken Bizans yerleşimleri açısından bilinmektedir. A Kilisesi kuzey ve güney nefleri panolarında, yine yıldız motifleri ve kare çerçevelere ait tasarımlar yer almaktadır. Hamam A mozaiklerinden farklı olarak buradaki çerçeveler içinde geometrik motifler yerine kuş figürleri kullanılmıştır. Hamam A mozaikçi I numaralı panosundaki tasarıma kent dışından benzer bir örnek, Prusia Ad Olympum mozaiklerinden, Yerkapı mozaikleri koridorlu alanda yer alan ve muhtemelen İ.S. 6. yüzyıla ait olan zemin mozaikçidir (Okçu 2009: 34). Burada yer alan kare çerçeveler içerisinde Süleyman düğümleri ve çizgisel desenler süsleme elemanı olarak kullanılmıştır.

A Kilisesi orta nef mozaiklerinin panolarındaki tema, hayvan figürleri ve bitkisel süslemelerle betimlenen cennet tasvirleri ve manzaralarıdır. Roma sanatı kökenli leoparlı sahnesi gibi birkaç tekli sahne, artık Erken Bizans sanat anlayışına göre ele alınmıştır ve yeni Hıristiyan sunumları olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir (Lafli 2008: 692). Leopar sahnesi bağlamında bilinen benzer stil ve işçilik, Anadolu Bizans mozaiklerinde daha önce belgelenen Miletus Asklepieion'undaki kilisenin vaftizhanesinden (Wulff 1918: Abb. 294) ve Bodrum'da dini bir yapı olmayan Erken Bizans hamam kompleksindedir (Collins-Zah 2006: fig. 3, 7-10, 15).

Kilise içerisinde birçok kuş ve hayvan türünün işlenmesi, esasında eski ahitte bahsi geçen Nuh'un gemisi hayvanları olgusuna alegorik bir şekilde yer verilmesi olarak da yorumlanabilir. Kilise bu şekilde, cemaati için bir gemi, bir sığınma yeri, güvenli bir mekân olmalıdır (Lafli 2008: 692). Erken Hıristiyanlık Döneminde rağbet gören bu tarz tasarımlara hatırı sayılır şekilde rastlansa da A Kilisesi mozaikleri, Hadrianoupolis kentinin bulunduğu bu az bilinen coğrafyada, döneminin sanatına ışık tutması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Balmelle et al. 1985 C. Balmelle – M. Blanchard-Lemee – J. Christophe – J.-P. Darmon – A.-M. Guimier-Sorbets – H. Lavagne – R. Prudhomme – H. Stern, *Le décor géométrique de la Mosaïque Romaine I. Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes*, Paris.
- Balmelle et al. 2002 C. Balmelle – M. Blanchard-Lemee – J.-P. Darmon – S. Gozlan – M.-P. Raynaud, *Le décor géométrique de la Mosaïque Romaine II. Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes*, Paris
- Collins – Zäh 2006 B. Collins – A. Zäh, “Byzantinische Thermen in Karien: Eine frühbyzantinische Thermenanlage im unteren Gerekuyu Dere bei Bodrum”, *QFA* 16, 291-307.
- Lafı – Zäh 2008 E. Lafı – A. Zäh, “Archäologische Forschungen im Byzantinischen Hadrianupolis in Paphlagonien”, *Byzantinische Zeitschrift* 101, 681-713
- Lafı 2009 E. Lafı, “Paphlagonia Hadrianoupolis’i Arkeolojik Kazıları ve Onarım Çalışmaları 2008 Yılı Çalışma Raporu”, *Arkeoloji ve Sanat*, 1-24.
- Levi 1947 D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements II*, Princeton.
- Okçu 2009 R. Okçu, “Prusia Ad Olympum Mozaikleri”, *JMR* 3, 31-51.
- Wulff 1918 O. Wulff, *Altchristliche und byzantinische Kunst*, Berlin Nuebelsberg Akademische Verlagsgesellschaft Athension.

A New Mosaic Unearthed by an Illicit Excavation in Alasehir (Philadelphia)

Emine TOK*

Mosaic floor in Alasehir (Manisa) was unearthed in an illicit excavation. In the ruins which seem to be of a monumental building, two rooms with floor mosaic and a cellar can partly be followed. The building continues underneath the modern constructions around. Therefore the general limits of the building and its function can be clarified after possible future excavations. Geometric, floral and figurative scenes are seen on the floors of the both rooms which are numbered as 1 and 2. The floor mosaic of the room Nr.1 consists of three panels. In the panels besides geometric and floral designs, there are representations of "Seasons", "Okeanos and Tethys". In the room Nr. 2 which is a bit smaller, the traces of repair on the mosaic panel calls our attention. The color, design and style difference points out two different periods.

In this study our aim is to present the building with mosaic of which only a small part could be recovered today and also compare it with its contemporary examples.

Keywords: Alasehir/Philadelphia, Okeanos, Tethys, Dionysos, Silenos, Seasons mosaic.

Mozaik döşeme Manisa'nın Alasehir ilçesinde, kaçak kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkmıştır. Anıtsal bir yapıya ait olduğu anlaşılan kalıntılarda, zemini mozaikle kaplı iki oda ve bir mahzen kısmen izlenmektedir. Anıtsal yapı, çevresinde yükselen günümüz konutları altında devam etmektedir. Bu nedenle yapının genel sınırları ve işlevi ancak ileride yapılacak kazı çalışmaları sonrasında netleşebilecektir. Tanımlamalarımızda mekanlar, 1 ve 2 şeklinde numaralandırılmıştır. Her iki odanın mozaik döşemesinde geometrik, bitkisel ve figürlü sahneler birlikte kullanılmıştır. Büyük olan 1 nolu mekanın mozaik döşemesi üç panodan meydana gelmektedir. Panolarda, geometrik ve bitkisel sahnelerin yanında "mevsimler", "Okeanos ve Tethys" konuları işlenmiştir. Küçük boyutlu 2 Nolu mekanda ise "Dionysos ve Silenos" resmedilmiştir. 2 No'lu mekanda yer alan mozaik panoda yer yer tamir izleri dikkat çeker. Mozaiklerdeki renk, desen ve stil farklılığı, iki farklı dönemi işaret etmektedir.

Bu çalışmada, yayınlarda bulunmayan ve yalnızca küçük bir bölümü günümüze ulaşmış mozaikli yapının tanıtılması ve çağdaşı örnekler içindeki yerinin etüt edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alasehir/Philadelphia, Okeanos, Tethys, Dionysos, Silenos, mevsimler mozaığı.

The floor mosaic was found in an illicit excavation done in a warehouse in Alasehir (Manisa) at the address of Sarısu Mahallesi Sümer Oral Caddesi No: 262. On the left of the plot where the mosaic is also included is an apartment building, and to the right is a private house. Mosaic continues underneath these buildings (fig. 1).

Architectural Description:

Where excavation was carried out, some parts of two rooms and a vaulted cellar underneath of a monumental building were unearthed. Traces show that there is another room underneath of the shop entrance. Most probably this chamber also has a mosaic floor.

The monumental building was built on slopping land. Due to this slope, a vaulted cellar was built on the lower part of the building. Today, this cellar which is 2.10x1.90 m. in size stands in front of the bigger room and it was covered with a barrel vault. The walls were made of bricks and stones whereby its vault was built with tiles 41x21 cm in size. The thickness of the bricks is 4 cm and the thickness of the walls is 0.90 cm. Plaster seen on some parts were made of lime mortar. The interior of the cellar is filled with earth today (fig. 2). Most probably there were other vaulted

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bornova- İzmir. E-mail: emine.tok@ege.edu.tr

Figure 1
General view of the area with mosaic

chambers in row with this part of the building due to the slope. In the illicit excavation the vault chamber was opened by breaking from top.

There are two chambers on the upper floor of which the exact borders are not clear since they are underneath of modern constructions. One seems to be bigger than the other one. We name those chambers as 1 and 2.

Chamber 1 stands over the cellar. Its length is 9.90 and the unearthed to date is 2.75 m. A major part of the chamber continues underneath of the adjacent building. During the illicit excavation a cavity 0.76x1m in size opened towards the foundation of the apartment that is 2.25 in length. In this cavity the mosaic continues underneath of the foundation. The wall was built with stone and brick attached by high quality *Khorasan* mortar in pink. By studying the traces we can say that the wall was covered by marble plates and there was also a *tibuli* system (heating pipes) between the marble plates and the wall. The veined marble facing is 2 cm thick (figs. 3, 4). It is of high craftsmanship with smooth plane. The wall on the cellar side was partly destroyed but the thickness of the wall can still be observed and the traces of the marble facing can clearly be seen. We can think that the wall was square in plan by looking at the design details of the mosaic floor.

The dimensions of room Nr. 2 are 2.75x3.55 m. This room also continues towards the foundation of the adjacent building. It has a mosaic floor. By looking

Figure 2
Vaulted cellar

Figure 3
The tibuli system built in front of the wall

Figure 4
Wal facing with large seamed marble.

Figure 5
Room Nr. II

at the design of the mosaic floor, it is understood that the entrance of the room is located in the area covered by earth. The thickness of the wall is 0.90 m. The wall is made of stone and brick and again attached by high quality *Khorasan* mortar. It was faced by marble plates. The thickness of the marble facing is 2 cm. By the design of the details of floor mosaic, this room had a square plan (fig. 5).

Mosaics:

Two rooms over the cellar have floor mosaics (see fig. 1). The dimensions of the *tessarae* varies between 0.3 and 0.5 cm and they are black, white, green, light red, dark red, pink, brown, yellow, grey, blue, dark blue, lilac and green in color.

The Mosaic of Room Nr. 1 (The Bigger Room)

The floor mosaic of Room Nr. 1 consists of three panels (fig. 6). Of the panels, the ones in front of the cellar are geometric and floral design in *opus tesellatum* and *opus vermiculatum* technique. The sizes vary between 0.3-0.4 cm.

The panel Nr. 1 in front before the cellar is framed by a 10 cm. thick yellow border which is followed by two 6 cm thick consecutive bands of black and white. Then a shady *guilloche* border (13.2 cm thick) frames the panel. Guilloche motifs with contours made of black tesserae are connected by alternating blue-yellow tesserae. After a *guilloche* band, a black and white border (3.5 cm thick) defines the central area. The central part is composed of combinations of square-diamond and triangle motifs. The background is white while the contours of the geometric patterns are defined by black tesserae. They are filled with yellow, red and blue tesserae. Within each geometric pattern, there are Solomon Knots, swastikas, four leaved flowers and zig-zags, rhombuses and “X” motifs (figs. 7, 8).

The borders framing the panel Nr. 2, which was mainly under earth, were designed symmetrically in color, design and dimension. The border which consists of black and white bands and also *guilloche* motifs frames the panel. What is different is a 20 cm thick interior border added to the panel in panel Nr. 2. The base is red with alternating rectangular and circular motifs. Those motifs are interrelated by antrolak. Geometric motifs are of tesserae borders in white while the base is made of black tesserae. Within the rectangles, there are Solomon Knots while there are flowers with four leaves in the circular patterns. In the motifs, dark and light blue/

Figure 6
Panels Nr. 1 and 2 in the bigger room

Figure 7
Geometrical panel (Panel Nr. 1) in bigger room

Figure 8
Detail of geometrical panel (Panel Nr. 1)
in bigger room

Figure 9
Panel Nr. 2 in the bigger room

grey and white tesserae were used. The decoration of the central area is not clear due partly to damage. Zig-zags in blue and white can be seen. In the future excavations, we think that the mosaic will be unearthed intact (fig. 9).

Only a portion of the panel Nr. 3 is visible because major part lies underneath of the foundation of the adjacent building. It is bigger in sized compared to panels Nr.1 and 2. Another striking difference is the presence of the scenes with figurative and floral decoration. By studying the organization of the design, we can say that this panel is square in shape (fig. 10).

The borders framing the panels Nr. 1 and 2 continue on panel Nr. 3. A thick yellow band on the exterior envelopes a black and white band. On the yellow band there are rhombuses with black contours. After these borders, another one which is decorated with *guilloche* motifs follows. Each guilloche motif is defined by black contours are shaded by red-blue-yellow tesserae and placed alternately. Guilloche band connects with the band defining the big circular pattern in the center of the panel by antrolak.

On the center of square shaped panel, there is a small sized circular rosette. What is in this rosette as decoration can not be seen clearly, but we think there was a figurative scene. The layout of the decoration will be revealed after cleaning process to be done in the future. The sides of the circle in the center can be seen partly whereby there is a border designed as ghirland/wreath¹ with green leaves placed between black and white band both on the outer and inner side. Leaves stand over a base in yellow. On the leaves, by use of dark and light green and also white tesserae provides them with plasticity. The way the wreath was made is similar to triple leaved decorating the circular motif in the Orpheus mosaic in Cirencester, Barton Farm Villa (3rd century) (For image please see Link 1997: pl. XXIV, fig. a; 266f).

There are four arms projecting from the central circle but only one of them is visible. The limits of the other are clear and they continue underground. Contours of the arms which are designed in accordance with the shape of the

Figure 10
Panel Nr. 3 in bigger room

1 For design please see La Mosaique Romaine, C.1, pl. 89c; Although different in design, central circle is filled with ghirland leaves in Xanthos. For image please see Raiauld 2010: 137, fig. 162; 59, figs. 55-56.

Figure 11
Okeanos and Tethys

Figure 12
Detail of the mosaic with Okeanos
and Tethys

circle are shaded with yellow-red-blue tesserae and defined by guilloche motifs. Both the interior parts of the arms and other empty surfaces could have been decorated with figurative scenes. Today only one scene can be seen in one of the arms.

Okeanos and Tethys were depicted in the center of the scene which was made on a white background (figs. 11, 12). Tethys wears a *Hymation* in blue leaving her left shoulder naked. This “V” shaped *Hymation* covers only part of her legs and knees leaving her body and sexuality exposed. The *Hymation* makes a loose knot around her left elbow. The draperies of the *Hymation* are made with white tesserae. Her hair is wrapped behind after being tied with a black strand. What she is sitting on is not clear. It must be a folded *ketos*, a sea creature, on which she rests and on

Figure 13
Seasons: Summer

which she puts the elbow of her left arm (Şahin 2007: 150, fig. 5). Underneath are blue and white lines which might resemble water. She holds a rudder in her right hand (for comparison see Campbell 1988: pl.142, Cimok 1995:195, 248). In front of her feet is the description Okeanos. When looked carefully, one might see the reflection of his shoulders and a part of his body on the sea. The sea was made of blue and white tesserae. He is old with long hair and beard. The whites in his hair and beard are highlighted with white tesserae. Over his head, there is a horn in shape of crab's claws. On his left shoulder, he rested a rudder in the same design of Tethys. His face is turned to Tethys with the eyes directed to her. In front of the chest of Okeanos, there are the feet of Tethys naked in the sea. The attributes carried by both of the figures are quite clear². Behind Tethys is a boy with short hair playing a wind instrument *aulos* which he holds with his left hand. He wears a *Khiton* in yellow and red. The lower part of his legs were not depicted and limited as a straight line. There are wings behind his costume. He raised his right hand backwards. On either side of the figures which makes a group of three, there are two women dancing with the faces looking at Tethys and Okeanos. They seem to be accompanying the music played by the figure described above with their dances in joy. The artist directs the look by the movements of the figures towards Okeanos and Tethys in the center. They wear long *Khitons* leaving the shoulders naked. They finish their costumes with the wings on their back. It is clear that they move those wings by the yellow rope they hold in hand. Although the upper part of the figure to the right of Tethys is partly damaged, the yellow rope that she holds in her hand is clearly visible. These costumes of women could have been complimentary

² We see Okeanos and Tethys in different types in various depictions. No matter how they are depicted, the rudder they hold in hand is quite obvious. For instance, as the building beneath the Bath F in Antakya (Antioch), Tethys is sometimes depicted as a bust alone in the center of the panel, in the sea until her shoulders. She holds a shovel as one of her attributes (4th Century). In Calendar House in Antioch (2nd century) two deities are seen in their typical sitting position with their rudder in hand. In Tethys mosaic in Philippopolis-Sahabba Museum (4th Century) the figure depicted as a bust also holds a rudder in hand. In the Okeanos and Tethys scene in Antioch Menander House (3rd Century), The crab's claws and his position in the sea is similar to one in Alasehir. In Alasehir mosaics, both of the figures hold similar rudder in hand. For images and detailed information please see Şahin 2007: 147-153; Wages 1986: 119-128; Şahin 2007: 150, resim 5; Campbell 1988: pl. 142; Cimok 1995: 195, 248.

Figure 14
Detail of the summer mosaic with
a figure holding a basket with fruits.

parts of their dances. Their feet are naked. Their movement is clearly seen in their fingers, legs moving and skirts flying. They seem to be dancing on the ground unlike two couples in the sea. The angled light illuminating the figure on the right can be observed on her legs and also in her shadow stretching backwards. By depicting the shadow, the artist underlined the ground and also the direction and fastness of her movement. There is a harmony in movement of the dancing figures. They carry a cup-shaped object on their heads. Both figures have a hairstyle that looks alike of that of Tethys. The background of the dancers covered with twisted yellow floral patterns.

The U shaped arm framing the scene is attached to the bigger circle outside by making an antrolak. On the empty spaces out of the arm and also on the corners, the seasons could have been depicted because the objects held by the figures lead us to think that they symbolize “summer” and “spring”. And the other two seasons should be where is currently underground. The figures (summer on the right and spring on the left) are moving towards the center. The positions of the symbolical figures on both of the panels are almost identical.

On the right where “summer” is symbolically represented, there are three figures (fig. 13). On a four wheel cart, a man who is sitting like those we see in many of the late Roman depictions is carried by two men. The man on the cart holds a stick in one hand and a torch-like object in the other. Although it was almost underground, the flame rising from the torch can be seen. He wears a blue *Khiton* and a white *Hymation* over. The *Hymation* forms a loose knot on his left

Figure 15
Seasons: Spring

arm. The differences between the clothes of the man on the cart and of the other two pulling it underlines class difference and the level of importance. This could have been the personalization of the summer. The two men in front of the cart carry stacks of wheat on their head while pulling the cart with their other arms. Their body and faces are turned to the man on the cart and they seem to follow him by their eyes. They wear short Khitons leaving one shoulder naked. One is light blue and white while the other is green. In front of them is an object which is either a rock or a sack of grain. The ground is made by grey/light blue tesserae. The space behind is filled with dark and light blue tesserae. For a representation of the nature, light and shade effects were used. Light here, together with the posture of the figures is the key element giving the scene dynamism. Light does not cover the entire panel but illuminates the scene in parts. The body of the figure on cart faces the direction where the light comes from. The shadow of the legs of one of the figure standing in from clearly shows the direction of the light.

In front of this group, there is a winged female figure whose face and body directed towards the bust in the circle that is in the middle. She sits on the bigger circle encircling the panel. She wears a yellow Khiton while her legs are covered by a blue Hymation. She has barefeet. While she leans over the circular motif with one of her hands, she holds a basket with pomegranate and wheatear decorated with blue ribbons. This figure too, could have been connected to those behind symbolizing the summer who seem to be directed towards the center (fig. 14). The pomegranates in the baskets and floral patterns are similar to those fruits and

flowers strewn among the masks in Tel Dor in Israel dated to late 2nd century AD (for image please see Stewart-Martin 2003: 135-6, figs. 8ab, 9).

Figure 16
Detail of the spring mosaic.

In the empty surface on the left, the composition is almost the same where “spring” is depicted (fig. 15). Spring is represented by a woman who sits on a cart with four wheels (fig. 16). Her body is covered by a red *Hymation* starting from her head down to belly and then to her feet. There is crown of pearl on her head. Some of hair flows over her chest. Her body is naked and her genitals are exposed. She sits on a white cushion. She holds a floral pattern/a green branch in her right hand while there is a stick in the left hand. A man and a woman pull the cart. The fully naked man wears a blue *Hymation* from his shoulder down to his ankles (fig. 17). On his back there are two raised wings and he has a crown decorated with green leaves which is the same color as the branch with leaves that he holds in hand. He pulls the cart with one hand while he raises the other with which he holds a floral motif. The other figure who pulls the cart is a female figure. Her arms are naked and she has a deep slit on her skirt through which the leg in front is totally be seen. Only the feet of the other leg is seen under the skirt. The wings on her back are open wide. Her hair is tied behind and she wears pearl earrings. She pulls the cart with one hand and carries a floral motif with the other. Both of the figures seem to be moving and their heads are facing the woman in the cart who seems to be the symbol of spring. Their eyes seem to be following her. The ground is indicated by yellow and white tesserae. The

Figure 17
Detail of the spring mosaic.

Figure 19
Antrolak and the bust separating
the seasons mosaic.

light can be observed on their bodies and on their shadows. The shadows are in purple. And the sky, as it was in the symmetrical summer panel, is in dark and light blue.

Figure 18
Detail of the spring mosaic with a figure
holding a basket with spring flowers and tulips.

In front of this group, there is a winged female figure whose face and body are turned towards the portrait within the circle. This figure sits on the big circle encircling the panel. She wears a yellow *Khithon* and her legs are covered with a blue *Hymation*. She is barefoot. While she leans on the circular motif, she holds a basket in which there are tulips and green leaves (fig. 18). She must be an integral figure together with the others behind representing “the spring”. There are many examples of representation where the seasons are depicted as a woman and/or man³.

A woman was depicted within the circular *antrolak* which separates summer and spring representations. Her hair flows down to her shoulder. On top there is a band(?) or a diadem (?). The portrait was framed by a couple of contours which are narrower inwards (fig. 19).

In the empty surfaces of the corner of the outmost circle, there are winged female busts. Behind the wings, vegetal branches raises. Among the branches, there are

³ For various depictions of seasons in mosaic please see Parrish 1979: 279-285, pl. 40-41, figs. 1-7; Ling 1983: 16-17, pl. 2; Parrish 2007: figs. 1-2; Poulsen 2007: figs. 3-4-5-6; Pessoa 1998: figs. 15-19; Sweetman 2003: fig. 1.

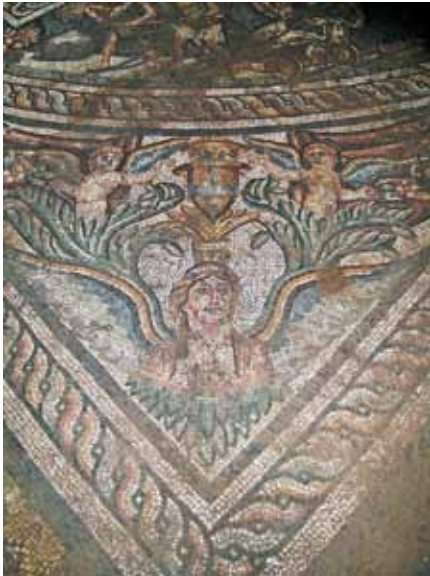

Figure 20
Winged female bust and Eroses
on the right corner

Figure 21
Winged female bust and Eroses
on the left corner

Figure 22
Detail of Eros.

Eros figures depicted up to their legs. While the Eroses raise their hands towards a cup which stands on a capital like an architectural element, they hold the flowers which hang on the red curtain behind. The curtain and the capital guises a spatial illusion to the viewer. Although two busts look alike, some details in their dresses and use of some colors are different (figs. 20, 21, 22).

The Mosaic of Room Nr. 2

Only a part of the mosaics are available and the rest lies underneath of the construction next to where mosaic was found. The mosaic floor is much more damaged compared to Room Nr.1 because of the leakage of the sewer system of the neighbor building but we can still comment of the decoration on the mosaic

Figure 23
Mosaic of Room Nr. 2

floor. The position of the figures shows that the entrance to the rooms is where we not excavated yet (fig. 23).

The mosaic panel has geometric, vegetal and figurative decoration. The sizes of the tesserae are the same with the other room and they are white-black, green, red, brown, yellow, light blue and dark blue.

Figure 24
Border of the panel

On the left of the panel, there is a border which four leaved flower motifs formed by intersecting circles. The leaves on white background are defined by black contours and they are colored by blue tesserae. There is probably the same motif on the otherside of the panel which is underground for the time being. After this band, there is another border with heart-shaped ivy leaves made by black and white tesserae, running around the panel forming spirals (fig. 24). The heart shaped leaves have pointed tips. Similar border designs using ivy leaves with pointed tips are seen EA Church in Sardis (Hanfman-Buchwald 1983: 196-199) (4th Century) and basilica in Xanthos (for the image please see Raynaud 2010: 37, fig. 20; 45, fig. 2; 115, fig. 129).

The central panel is framed by guilloche motifs placed within two blue bands defined by black contours. Guilloche motifs are distributed in four directions within the panel as quad groups connected by swastikas. Between these groups, there are panels designed vertical in the corners and lateral in the center⁴. Within these

4 In the early examples, there are mosaic panels arranged as simple bands in single or quadruple Maeander bands and quadrangle panels among: (Roma, Antiquarium, 2nd Century), (Ostia Casa di Giove e Ganimede, end of 2nd Century). In the later period we see that those simple bands turn into more complex design with guilloche knots decorating the inner part. For image please see Blake 1936: 83, pl. 17, fig. 4; pl. 15, fig. 2.

Figure 25
The Dionysos figure in the center

panels, figures are depicted. Of those panels with figures, the central one and the ones in the corners have partly survived. The others were destroyed. The meander motifs which form quads and square or rectangular panels placed among those motifs are similar to the mosaics in Dermech I Basilica in Tunisia⁵.

The panel in center is lateral rectangular and framed with black tesserae. On the center on the panel, there is Dionysos on white background (fig. 25). The lower part of his body is completely destroyed. He must have been depicted in his typical seated position. He holds a thyrsus in his left hand. His right hand should have been on his right leg which is slightly bended. The upper part of his body is naked. By looking at what is left, we assume that his genitals are exposed. The head position that is slightly inclined towards his left shoulder is striking⁶. The counters of his body are made with dark red tesserae. Light pink and white tesserae used for his body provide plasticity. There is a wreath on his head made of grape leaves formed with dark and light green and yellow tesserae. The grape leaves hang down to his right shoulder. Over his head there is diadem that is triangular in shape. The diadem which resembles horn or a phallic object is seen in Dionysos bust in Constantin's Villa in Daphne (Antakya) (4th Century) (for the image see Arensberg 1977: 10, fig. 9), the wedding scene of Dionysos and Ariadne in Shahb (4th Century) (Balty 1977: 51), the infant Dionysos in Nea Paphos (4th Century) (Kondoleon 1995: 198), and Dionysos depiction in Apamea (Foucher 2000: 207, fig. 4b) (4th Century) (Balty 1977: 52). A panel with this kind of diadem-like motif is in Antakya where Hermes and infant Dionysos are together. There, there is a pointed slim conical diadem on the crown of Hermes. Similar motif can also be seen on the head of Dionysos (for the image see Champbell 1934: 201-206, pl. 23; Schenk 1937: 392, fig. 5, 7). D. Levi suggests that this conical diadem could be used in the ceremonies of the mystery cult of Dionysos (for the image and information see Levi 1947:

5 See Alexander et al. 1996: fig. 19. Here the desing of the panel is similar but quadrangle panels around and between the Maeander groups are filled with different motifs.

6 The head of Dionysos is slightly inclined in Dionysos and Ariadne mosaic in Ephesos. The face features given in a simple way resembles the Alaşehir mosaic. See. Jobst 1977: 112/D, 113:2/D, 114:H2/D.

Figure 26
Silenos

246-248; Aygüneş 2006: 86-89). C. Kondoleon relates this diadem with the conical cultic object carried by the maenad figures in some Dionysos scenes (for the image and information Kondoleon 2000: 206; Kondoleon 1995: 198; Aygüneş 2006: 86-89).

The thyrsus in the left hand of Dionysos is made with yellow-red tesserae. On the top, there is simple flying ribbon in red. On the right of the figure, the inscription defining the identity of the figure, “ΔΙΟΝΥΚΟC/Dionysos” is written. The craftsmanship of the panel is different and some repairs are seen on the white background.

The panel on the right corner of Dionysos panel is partly in better condition. There is a standing figure on white background. The figure steps on the frame. Although a piece of the inscription defining his identity is lost, “...HNOC/...enos” can be read from what is left. This should be “Silenos” who is an important figure in the cult of Dionysos (Silenos is who raised Dionysos and educator. See Grimal 1997: 734) (fig. 26).

He is depicted as bold big headed with flat nose, thick lips and big eyes. He is fat with a big belly. He has a wreath of grape leaves fastened to a rope on the right and left of his head.

He carries a stick which looks like a Pedum on which hangs a bag. He wears a Khiton leaving his right shoulder naked, and again he has a *Himation* over his left shoulder which wraps his body. The draperies of his cloths are given in every detail. He wears sandals and the lacing is clear.

There are traces of repairment in Silenos panel. When checked closely, we can see that some black tesserae in the countours of Silenos were replaced with blue ones. Traces of same repair can also be seen on the white base so we can say that at one point, Dionysos Room” was restored (See fig. 26).

All the quad “Guilloche” motifs around the whole mosaic are of the same size and craftsmanship with the ones in Room Nr.1. But in this room, the red-white and yellow-white shaded guilloche motifs are placed alternatingly. In addition to these colors, blue-white is used in Room Nr. 1.

The motif repertoire of the mosaics newly found in Alaşehir (Philadelphia) of which a detailed description is given here. Two rooms point two different periods out. The mosaics of the Room Nr. 1 should have been made in the 3rd Century⁷.

The traces of repairs in Room Nr. 2 calls our attention. The differences in color, design and style lead us to think that it was made in 4th Century.

⁷ In researches, mosaics of the Roman period are handled in three sub-period based on style critics. During the Antonine and Severan dynasties (2nd-3rd centuries), mosaic floors started to be widely used in Roman villas and state buildings. Together with the geometric motifs, mythological scenes were also used. Among the deities, Dionysos and his procession were the most popular one. Then Poseidon, Okeanos and Tethys were also preferred. For more detailed information please see Dunbabin 1999: 298, Aygüneş 2006, 6.

Bibliography

- Alexander 1940 C. Alexander, "A Mosaic from Antioch", *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol. 35, No. 12, 244-247.
- Alexander et al. 1996 M. A. Alexander – A. B. Abed – B. Khader – G. P. R. Métraux, "The Corpus of the Mosaics of Tunisia: Carthage Project, 1992-1994", *DOP*, 50, 361-368.
- Arensberg 1977 S. M. Arensberg, "Dionysos: A Late Antique Tapestry", *Boston Museum Bulletin*, Vol. 75, 4-25.
- Balmelle et al. 1985 C. Balmelle – M. Blanchard-Lemee – J. Christophe – J.-P. Darmon – A.-M. Guimier-Sorbets – H. Lavagne – R. Prudhomme – H. Stern, *Le décor géométrique de la Mosaïque Romaine I. Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes*, Paris.
- Balty 1977 J. Balty, *Mosaïques Antiques de Syrie*.
- Blake 1936 Marion Elizabeth Blake, "Roman Mosaics of the Second Century in Italy", *Memoirs of the American Academy in Rome*, Vol. 13, 67-214.
- Campbell 1988 S. Campbell, *The Mosaics of Antioch*.
- Chambell 1934 W. A. Chambell, "Excavations at Antioch-on-the-Orontes", *AJA*, Vol. 38, No: 2, 201-206.
- Cimok 1995a F. Cimok (Ed.), *A Corpus Antioch Mosaic*.
- Cimok 1995b F. Cimok (Ed.), *Antioch Mosaics*.
- Dunbabin 1999 K. Dunbabin, *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge.
- Foucher 2000 L. Foucher, "Concours de boisson entre Dionysos et Héraclès", *Syria*, T. 77, 201-210.
- Jobst 1977 W. Jobst, *Römische Mosaiken aus Ephesos I, Forschungen in Ephesos VIII/2*, Wien.
- Kondeleon 2000 C. Kondoleon, *Antioch: The lost ancient city*, Princeton University Press.
- Kondoleon 1995 C. Kondoleon, *Domestic and Divine: Roman Mosaics in the House of Dionysos*.
- Levi 1947 D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements*, Princeton.
- Kondeleon 2000 R. Link, "The Seasons in Romano-British Mosaic Pavements", *Britannia*, Vol. 14, 13-22.
- Link 1983 R. Link, *Mosaics in Roman Britain: Discoveries and Research since 1945*, *Britannia*, Vol. 28, 259-295.
- Parrish 1979 D. Parrish, *Two Mosaics from Roman Tunisia: An African Variation of the Season Theme*, *AJA*, Vol. 83, No. 3, 279-285.
- Parrish 2008 D. Parrish, "Genre Imagery in a few Late Roman and Early Byzantine Pavements From Constantinople-İstanbul: Local Counterparts to the Great Palace Mosaic", *IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu*, 6-10 Haziran 2007, 93-99.
- Pessoa 1998 M. Pessoa, *Roman Villa of Rabaçal, Penela-Portugal*.
- Poulsen 2008 B. Poulsen, *Considerations on Motifs and Mosaic Workshops: The Case of Halikarnassos*, *IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu*, 6-10 Haziran 2007, 101-110.
- Schenk 1937 E. C. Schenk, "The Hermes Mosaic from Antioch", *AJA*, Vol. 41, No: 3, 388-396.
- Stewart – Martin 2003 A. Stewart – S. R. Martin, "Hellenistic Discoveries at Tel Dor, Israel" *Hesperia*, Vol. 72, No. 2, 121-145.
- Sweetman 2003 R. R. Sweetman, *The Roman Mosaics of the Knossos Valley*, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 98, 517-547.
- Grimal 1997 P. Grimal (Çev. Sevgi Tamgüç), *Mitoloji Sözlüğü; Yunan ve Roma*.
- Şahin 2008 D. Şahin, "Zeugma Mozaikleri Üzerinde Yer Alan Tethys Betimleri", *IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu*, 6-10 Haziran 2007, 147-153.
- Wages 1986 S. M. Wages, "A Note on the Dumbarton Oaks "Tethys Mosaic", *DOP*, 40, 119-128.

Corpus of the Mosaics of Turkey, Lycia part. 1, Xanthos, vol. 1, The East Basilica Geographical Index

This index is part of the addenda to the first volume of the Corpus of the Mosaics of Turkey printed in 2009. The list it contains refers to the sites named in the text, mainly in the form of comparisons. I wished to make it more useful by mentioning the ancient region each site belonged to, and by referring to the modern country where each is found. This turned out to be unwise. The main reason is that I did not know enough about the fluctuating frontiers in these regions in ancient times, and made many mistakes regarding their status in the 5th and 6th centuries. In what follows, I have corrected mistakes in the names of the sites (ancient name followed by the modern name when we have both). I also realize that I made some regrettable errors in identifying the modern country for eight sites (respectively in FYROM, Cyprus and Israel), and I have asked that a list of errata be printed and sent to all purchasers of this book whose address is recorded. It is unfortunate that some readers will not receive it, and that is why the list is being re-published. Mustafa Sahin, president of AIEMA-Turkey, has offered to print the index with corrections rapidly in the next issue of JMR. I thank David Parrish and particularly Jean-Pierre Sodini for having helped me revise the index... hopefully no earlier mistakes have been overlooked, and take this opportunity to apologize for the unintended errors in the original index.

Marie-Patricia RAYNAUD

Sites	ancient region	modern country	pages
Adana	Cilicia	Turkey	44, 95
Aigion	Achaia	Greece	139, 161
Aigosthena	Achaia	Greece	103, 105
Akalissos (Asarcık)	Lycia	Turkey	18
Akrini	Macedonia Prima	Greece	139, 161
Alacami near Flavioupolis (Kadırlı)	Cilicia	Turkey	97
Amathous	Cyprus	Cyprus	66
Amisos	Pontus Helenopontis	Turkey	139-140, 161-162
Amorium	Phrygia Salutaris	Turkey	125
Amphipolis	Macedonia	Greece	43, 71, 81
Amphissa	Achaia	Greece	81, 113, 135, 157
Andriake	Lycia	Turkey	17-18
Anemurium (Anamur)	Isauria	Turkey	39, 41, 47, 71-72, 75, 81, 97-98, 101, 105, 114-115, 134, 144, 157
Ankyra (Ankara)	Galatia prima	Turkey	65
Antikyra	Achaia	Greece	79
Antioch (Antakya)	Syria Prima	Turkey	44, 51, 79, 81, 96, 115, 138, 144, 159-160
Apamea	Syria Secunda	Syria	50, 66, 81, 95-96, 138-139, 160-161
Aphrodisias	Caria	Turkey	38, 41, 43, 47, 60, 72, 81, 98, 116
Apollonia	Lycia	Turkey	21
Arelate (Arles)	Viennensis	France	66, 142, 163
Argos	Achaia	Greece	44, 102, 138-139, 160-161
Arkaseia (Karpathos)	Insulae	Greece	39, 79, 115
Arykanda	Lycia	Turkey	17-20, 38, 40, 43, 49, 73, 101, 144, 164
Astypalaia	Insulae	Greece	43-44
Athenae (Athens)	Achaia	Greece	38, 44, 50, 73, 98, 105, 139, 161
Attaleia (Antalya)	Pamphylia	Turkey	21
Ayias Trias (Sipahi)	Cyprus	Cyprus	79
Balboursa	Lycia	Turkey	20
Barium (Bari)	Apulia	Italy	21, 125
Byblos	Phoenice Prima	Lebanon	116
Byllis	Epirus Nova	Albania	57, 137-138, 158, 160
Caesarea Maritima	Palaestina Prima	Israel	81
Çağlayanköy of Gördes	Lydia	Turkey	71
Capua	Campania	Italy	125
Çaričin Grad	Dardania	Serbia	138, 160
Carthage	Proconsularis	Tunisia	105
Chalkis	Achaia	Greece	44
Chios	Insulae	Greece	81, 125
Çomlekşaz (near Denizli)	Phrygia	Turkey	79
Constantinople (Istanbul)	Propontis	Turkey	17-21, 35, 54, 65, 125, 130, 139, 148, 154, 161
Cyrene	Cirenaica	Libya	66
Daphnousia, Daphnous	Achaia	Greece	43, 52, 79
Deir el'Adas	Arabia?	Syria	116
Deir esh-Sharqi	Syria Secunda	Syria	96
Delphi	Achaia	Greece	51, 139, 161
Demetrius	Thessalia	Greece	81, 103

Sites	ancient region	modern country	pages
Dibsi Faraj	Euphratensis	Syria	139, 161
Echinos	Achaia	Greece	52
Edessa	Macedonia	Greece	66, 139, 161
Elaioussa Sebaste	Cilicia	Turkey	65
Elis	Achaia	Greece	79
Ephesus	Asia	Turkey	44, 48-50, 54, 65, 69, 79, 81, 90, 105
Epidauros	Achaia	Greece	43, 97, 105, 139, 161
Epiphaneia (Hama)	Syria Secunda	Syria	51, 79
Erythrum (el Atrun)	Cirenaica	Libya	66
Gerasa	Arabia	Jordan	66
Gortyna	Creta	Greece	66, 98
Heraclea Lyncestis	Macedonia Secunda	Fyrom	40, 44, 71, 116, 119, 138-139, 160-161
Hermione	Achaia	Greece	38, 44, 71, 73, 98, 103, 138-139, 160-161
Hierapolis	Phrygia	Turkey	81
Hosios Loukas	Achaia	Greece	125
Iasos	Caria	Turkey	72, 98
Idyros	Lycia	Turkey	18
Isinda	Pamphylia	Turkey	21
Islamlar (near Elmalı)	Lycia	Turkey	20-21
Jerusalem	Palaestina Prima	Israel	19, 66, 116
Jerade	Syria Prima	Syrie	139, 161
Kalon Oros (Alanya)	Pamphylia	Turkey	19
Karabel	Lycia	Turkey	18
Karkabo (Asarlık)	Lycia	Turkey	18, 20
Karlık	Cilicia	Turkey	71
Karpasia	Cyprus	Cyprus	65
Karpathos	Insulae	Greece	17, 39, 79, 115
Kartmin	Cilicia	Turkey	114
Kaunos (Caunus)	Lycia	Turkey	20
Kekova (Kaş)	Lycia	Turkey	17
Kelenderis	Cilicia	Turkey	65
Kelkit (near Erzincan)	Armenia	Turkey	43
Khirbet Muqa	Syria Secunda	Syria	93, 139, 161
Kislikçukuru (near Neapolis)	Lycia	Turkey	21
Klapsi	Thessalia	Greece	52, 119
Knidos, Cnidus	Caria	Turkey	19, 43
Koropissos (Dağpazarı)	Cilicia	Turkey	68, 71, 75, 115, 119
Korydalla (Kumluca)	Lycia	Turkey	18
Korykos	Isauria	Turkey	65, 71
Kos (Cos)	Insulae	Greece	43-44, 49, 72, 81, 98, 116, 119, 144, 164
Kourion	Cyprus	Cyprus	97
Küçük Tavşan Adası	Caria	Turkey	72
Kyaneai	Lycia	Turkey	18
Laureotic Olympus	Achaia	Greece	40, 43, 51, 119
Letoon	Lycia	Turkey	18, 24, 65, 113, 130-131, 154-155
Levissos ? (Gemiler Adası)	Lycia	Turkey	18, 20, 41, 47-49, 79, 105, 113-114, 116, 119, 133, 156
Limyra	Lycia	Turkey	17-18, 20, 49, 97, 135, 158

Sites	ancient region	modern country	pages
Longos	Macedonia Prima	Greece	138, 161
Loupian	Narbonnensis	France	139, 161
Ma'ale Adomin	Palaestina Prima	Israel	101, 116
Madaba	Arabia	Jordan	97, 116
Mastaura (near Dereğzi)	Lycia	Turkey	20
Mastichari (Kos)	Insulae	Greece	72, 98, 119
Megalopolis	Achaia	Greece	51, 79
Meriamlik	Isauria	Turkey	52
Miletus	Caria	Turkey	72
Misis (Mopsuestia)	Cilicia	Turkey	51, 71, 115, 139, 161
Monreale	Sicilia	Italy	125
Montecassino	Campania	Italy	125
Mount Athos	Macedonia	Greece	125
Murik	Syria Prima	Syria	139, 161
Myra (Demre)	Lycia	Turkey	17, 19-21, 125, 131, 144, 155, 164
Mytilene (Lesbos)	Insulae	Greece	66
Narli Kuyu	Cilicia	Turkey	95
Thebes of Thessalia (Nea Anchialos)	Thessalia	Greece	52, 97, 105
Nea Moni (Chios)	Insulae	Greece	125
Neapolis	Lycia	Turkey	20-21
Nicaea (Iznik)	Bithynia	Turkey	18, 20, 125
Nicopolis	Epirus Vetus	Greece	38, 73, 98, 105, 116, 138, 160
Oenoanda	Lycia	Turkey	17
Olympos	Lycia	Turkey	17-18
Onchesmos (Saranda)	Epirus Vetus	Albania	72, 138
Oylum Höyük	Cilicia	Turkey	98
Palamutdüzü (near Doyran)	Lycia	Turkey	21
Paleopyrga (Argos)	Achaia	Greece	44, 102
Palermo	Sicilia	Italy	125
Patara	Lycia	Turkey	17-21, 38-39, 133, 156
Perge	Pamphylia	Turkey	17, 47, 97
Petra	Palaestina Tertia	Jordan	66
Phaselis	Lycia	Turkey	17
Philippi	Macedonia	Greece	43, 66, 79
Philippopolis (Plovdiv)	Thracia	Bulgaria	81
Phocaea (Yili Phokaia)	Asia	Turkey	81, 92
Phoinix (Fenike)	Lycia	Turkey	19
Pinara	Lycia	Turkey	18
Pisidian Antioch	Pisidia	Turkey	79, 93, 105, 135, 157
Platea Petra (Gördes)	Lydia	Turkey	49, 71
Prusa ad Olympum (Bursa)	Bithynia	Turkey	27, 125
Ptolemais	Cirenaica	Libya	66
Pydnai	Lycia	Turkey	20
Qala'at Seman	Syria Prima	Syria	66
Qumhane	Syria Secunda	Syria	48, 139, 161
Ravenna	Aemilia	Italy	114, 137, 159
Regium (Reggio di Calabria)	Calabria	Italy	125
Resafa	Euphratensis	Syria	90

Sites	ancient region	modern country	pages
Rhodes	Insulae	Greece	17, 19, 43, 66, 79, 97, 144, 164
Rhodiapolis	Lycia	Turkey	17
Rihab	Arabia	Jordan	116
Rome	Latium	Italy	66, 114, 125
S. Agata dei Goti (Rome)	Latium	Italy	125
S. Angelo in Formis	Campania	Italy	125
S. Vincenzo al Volturno	Samnium	Italy	125
Sagalassos	Pisidia	Turkey	65, 90, 144, 164
Salamis	Cyprus	Cyprus	66, 90, 96
Salernum (Salerno)	Campania	Italy	125
Salona	Dalmatia	Croatia	72
Samos	Insulae	Greece	66
Sardis	Lydia	Turkey	32, 39, 65, 79, 139, 161
Seleukeia Pieria	Syria Prima	Turkey	66, 90
Sepphoris	Palaestina Secunda	Israel	116
Séviac (near Montréal du Gers)	Aquitania	France	139, 161
Shavei Zion	Phenice Prima	Israel	79
Shunah al-Janubiyah (near Livias)	Palaestina Secunda	Jordan	44
Sidyma	Lycia	Turkey	17, 20
Sinope (Çiftlik)	Hellenopontus	Turkey	103, 114-115
Sparta	Achaia	Greece	93
Stabia	Campania	Italy	58
Stara Zagora	Thracia	Bulgaria	139, 161
Stobi	Macedonia Salutaris	Fyrom	66, 71, 116, 138-139, 160-161
Suhmata	Palaestina Secunda	Israel	115
Tarsus	Cilicia	Turkey	44
Tegea	Achaia	Greece	83
Telmessos (Fethiye)	Lycia	Turkey	17, 19-20, 23
Thessalonica - Thessaloniki	Macedonia	Greece	41, 44, 49, 52, 66, 81, 95, 114, 116, 119, 135, 137-138, 140, 157, 159
Thuburbo Majus	Proconsularis	Tunisia	66
Tlos	Lycia	Turkey	18
Torba Manastir-Bodrum	Caria	Turkey	93
Tragalassos (Muskar)	Lycia	Turkey	18
Trebenna	Lycia	Turkey	20-21
Umm Qeis Gadara	Palaestina Secunda	Jordan	66
Utica	Proconsularis	Tunisia	66
Veria	Macedonia	Greece	66
Vrina (near Butrint)	Epirus vetus	Albania	57, 137, 158
Yasilah	Arabia	Jordan	79
Zeugma	Osrhoëne	Turkey	44, 49, 102, 115

